

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1893-1894.

Vergadering van Vrijdag, 22 December 1893,
's avonds te 7 $\frac{1}{2}$ uren.

Voorzitter: Generaal NETSCHER.

De VOORZITTER: Alvorens tot het doel van dezen avond, de voordracht van den Luitenant-Kolonel Rooseboom, over te gaan, heb ik het genoegen mede te deelen, dat aan de Vereeniging gisteren is aangeboden een exemplaar der brochure van den Luitenant-Kolonel Scherer, getiteld: »Onze defensie,” dus over hetzelfde onderwerp als dat van de voordracht van heden avond.

Het Bestuur heeft voor die toezending dank betuigd.

Aan de orde is de ballotage van kandidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren Donner en Heidenrijk met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen als leden worden toegelaten de heeren: H. Goemans, 2e Luit. der Artillerie te Gorinchem; A. Hoorweg, 2e Luit. der Inf. N. I. Leger te Harderwijk; A. A. den Hoed, 2e Luit. der Infanterie en J. M. Sluys, 2e Luit. der Infanterie, beiden te Leiden; J. C. Grotendorst, 1e Luit. der Infanterie te Naarden; J. M. Buffart, Majoor der Infanterie en H. W. van Rhijn, Kapitein der Artillerie, beiden te Utrecht.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is thans de voordracht van den heer W. Rooseboom, Luitenant-Kolonel bij den Generalen Staf, Directeur der Hoogere Krijgsschool, over: *Onze defensie*.

De heer ROOSEBOOM:

Ik hoop niet, Mijne Heeren, dat het iemand uwer zal verwonderen, dat het onderwerp, waarover ik de eer zal hebben heden avond tot U te spreken hetzelfde is van de laatste vergadering van het vorige leesjaar, welk onderwerp hier toen op zoo boeiende wijze door den Generaal den Beer Poortugaël is behandeld.

Immers dat onderwerp is zoo ruim, het veld zoo uitgebreid en de opvattingen zijn zoo verschillend, dat ik niet geloof mij voor mijne keuze bij U te behoeven verantwoorden. Wel wil ik mededeelen, dat toen ik mijn onderwerp opgaf aan het Bestuur der Vereeniging, mij niet bekend was dat de Kapitein Snijders nog voor mij zou handelen over de mobiele pantserfortificatie en hare waarde voor onze landsverdediging, ook niet dat de Kolonel Eland zich voorstelde in den loop van dezen winter te spreken over de Stelling van Amsterdam, evenmin dat mij eergisteren avond in handen zou komen eene brochure van den Overste Scherer naar aanleiding van de bovengenoemde voordracht van den Generaal den Beer Poortugaël, eene brochure, waarin ik op meer dan een punt eene treffende overeenkomst vond, met hetgeen ik mij voorstelde op heden avond te zeggen. Maar zelfs al ware mij dat alles bekend geweest, zoo had ik mijn onderwerp waarschijnlijk toch niet laten varen. Bij den in vele opzichten zoo treurigen toestand, waarin ons krijgswezen, vergeleken met dat in andere Staten verkeert, bij het gevoel, dat velen onzer vervult, namelijk dat er iets van belang gedaan zal *moeten* worden op het gebied der defensie, zal Nederland zijne verplichtingen als Europeesche Mogendheid met waardigheid kunnen vervullen; bij de lantheid, die thans — in tegenstelling met een paar jaar geleden — in den lande algemeen op het stuk der landsverdediging heerscht; bij het groot gevaar, 't welk daarnit voor ons vaderland dreigt, geloof ik dat in deze Vereeniging niet licht te dikwijls dat onderwerp ter sprake gebracht kan worden, en meen ik dat het goed is, dat

althans uit de verslagen dezer bloeiende Vereeniging blijkt, dat daarin nooit het eerste, grootste Landsbelang uit het oog is verloren.

Daarbij komt, dat de zoo hoogst belangrijke wijzigingen, die in de laatste jaren op het gebied van het krijgswezen hebben plaats gehad, dat de zoo talrijke nieuwe factoren, waarmee in een toekomstigen oorlog rekening gehouden zal moeten worden, eene haast onuitputtelijke bron opleveren voor beschouwingen, en dit te meer omdat hier hoofdzakelijk beschouwingen licht kunnen geven, omdat voor een zeer groot gedeelte alle oorlogservaring ontbreekt.

Geen krijgskundige ter wereld kan nauwkeurig uitmaken welk gewicht de verschillende nieuwe oorlogsmiddelen in de schaal zullen leggen; geen hunner kan antwoord geven op de vraag, die ook op dit gebied altijd de hoofdvraag blijft, de vraag door Pilatus voor bijna 2000 jaren gedaan: »Wat is waarheid?»

Na de uitvinding der vuurwapenen, zijn het altijd de verbeteringen aan deze geweest, die den meesten invloed hebben gehad op het krijgswezen. Verplaatsen wij ons, om een denkbeeld te krijgen van de hoogte, waarop thans de artillerie-techniek staat, met onze gedachten naar de in dit jaar gehouden werelddtentoonstelling te Chicago. Daar stonden ook een aantal kanonnen van Krupp. Vergun mij bij enkele daarvan Uwe aandacht te bepalen. Vooreerst bij een kanon lang 9.60 M., kaliber 24 cM., waarnaar aan projectielen, wegende 215 of 160 KG. eene aanvankelijke snelheid van 640 of 800 M. wordt gegeven en waarmee eene schootsverheid van 20 KM. kan worden bereikt. Deze projectielen doorboren op 1000 M. afstand een pantser van 66 cM., op 2000 M. afstand een pantser van 59 cM. Dit zijn getallen, waarvan niet zoo dadelijk de beteekenis in het oog springt. Denken wij ons, om een denkbeeld te krijgen van het vermogen van zulk een kanon, dit stuk opgesteld te Chamounix aan den voet van den hoogsten berg van Europa, den onvergetelijk schoonen, eenwig reinen Montblanc. De toerist wien het meer om natuurschoon, dan om bevrediging zijner ijdelheid te doen is, zal boven eene beklimming van dien trotschen berg de voor-

kenr geven aan eene wandeling er om heen, waarbij trouwens nog genoeg valt te klimmen. Baedeker neemt aan, dat een gewoon geoeftend toerist om Courmayeur, aan de overzijde op het Italiaansche gebied te bereiken, *drie* dagmarschen noodig heeft. Met eene voor mij inderdaad buitengewone inspanning was ik in 1878 in *twee* dagmarschen te Courmayeur gekomen (den tweeden dag had ik daartoe $11\frac{1}{2}$ uur te marcheeren).

Had ik den kortsten weg naar de overzijde over den Col du Géant genomen, hetgeen echter alleen voor buitengewoon geoeftende bergklimmers is aan te raden, dan zou ik op één dag een marsch van 16 uur hebben moeten afleggen.

Welnu, om van Chamounix over den Montblanc heen, Courmayeur te bereiken zou een projectiel, geschoten uit den zooeven bedoelden vuurmond juist 70 seconden noodig gehad hebben. De hoogte van den Montblanc is 4810 M., van Chamounix 1050 M. boven de zee; het verschil in hoogte is dus 3760 M. Nu zou het projectiel nog 2780 M. hooger dan de top van den Montblanc zijn gegaan. 2780 M.! Wie op het bovenste platform van den Eiffeltoren te Parijs gestaan heeft, weet welk een duizelingwekkende hoogte een hoogte van ongeveer 300 M. is. Welnu het projectiel zou ter hoogte van 9 Eiffeltorens op elkander hooger gaan dan de top van den Montblanc!

Uit het kanon is werkelijk zulk een schot gedaan op 28 April 1892 op de schietplaats bij Meppen in tegenwoordigheid van den Duitschen Keizer. De elevatie was 44° , waarmede een schootsverheid van 20226 M. werd bereikt.

Dit kanon is er een van 24 cM. kaliber, daarnevens staat een ander van 42 cM. kaliber. Dit stuk weegt 122400 KG.; het schiet projectielen van 1000 KG. en van 1140 KG. met een lading van 410 KG. prismatisch buskruit. Het projectiel daarnit geschoten slaat pantsers door op 1000 M. afstand van 99.6 cM., op 2000 M. van 91.9 cM. dikte.

Men kan veilig beweren, dat dit kanon in staat is om alle bestaande scheepspantsers op alle gevechtsafstanden te doorboren.

Ik onthoud mij verder van het geven van veel cijfers. U allen is het bekend, hoe door de invoering van de granaten, gevuld met brisante springmiddelen, de verwoesting door het artillerie-

vuur op en in verdedigingswerken teweeggebracht veel grooter is dan vroeger. Niet alleen dat vroeger geheel bomvrij geachte dekkingen kunnen worden doorgeslagen, maar ook de scherfwerking is veel aanzienlijker geworden.

Bovendien maken de granaatkartetsen, uit de nieuwe getrokken mortieren geschoten, de dekking door borstweringen tegenover dit vuur, nagenoeg waardeloos, door de groote invalshoeken.

Een zeer groote vermeerdering der vuuruitwerking in een kort tijdsbestek wordt voorts verkregen bij de nieuwere snelvurende kanonnen, waarmede zonder bezwaar 10 tot 12 schoten in de minuut kunnen worden afgegeven.

Ook de veld-artillerie heeft niet stilgestaan. Meer uitwerking staat op den voorgrond. Bij de moderne veld-artillerie zal vermoedelijk de gewone granaat weldra buiten gebruik geraken. In Duitschland zullen voortaan, behalve enkele kartetsen, bij de veld-artillerie slechts *twee* soorten van projectielen bestaan: de granaatkartets en de granaat met brisant springmiddel gevuld, beide voorzien van een huis van dubbele werking (tijdhuis en perenssiehuis). Het aantal scherven, waarin de springgranaat zich bij het ontploffen verdeelt, schijnt ongeveer 1000 te bedragen; de granaatkartets levert gemiddeld 300 scherven en kogels.

De invoering der snelvurende kanonnen van klein kaliber en der mitrailleurs levert verder de mogelijkheid op, met weinig manschappen betrekkelijk groote terreingedeelten onder het krachtigste vuur te houden.

Wat de geweren betreft, ons tegenwoordig geweer staat ver boven het Chassepot-geweer der Franschen, het beste geweer in den oorlog van 1870 gebruikt. Maar de uitwerking van de nieuwere geweren van klein kaliber, als gevolg van de meer bestrijkende baan, kan men zonder eenige overdrijving gemiddeld stellen op het dubbele van ons tegenwoordig geweer. Bovendien zijn nagenoeg alle volken thans voorzien van een repeteregeweer. Uit dit alles valt op te maken hoeveel moorddadiger in de toekomst ook het infanterievuur zal wezen dan in den oorlog van 70/71.

Eindelijk zij nog gewezen op de invoering van het rookzwak kruit. De meesten uwer zullen, evenals ik, tal van beschouwin-

gen hebben gelezen omtrent den invloed daarvan op het gevechtveld. (Ook deze Vereeniging verschaftte aan hare leden een belangrijke verhandeling daarover). Ik zal thans niet trachten mijne zienswijze daaromtrent mede te deelen, maar bepaal mij er toe te wijzen op het nagenoeg geheel verdwijnen van den kruitdamp, iets wat, naar mijne meening vooral bij de artillerie, de uitwerking van het vuur zeer zal verhoogen.

Voegt men bij dit alles de omstandigheid dat bij al de genoemde vuurwapenen de dracht tegenover vroeger belangrijk is vermeerderd, dan zal reeds uit het aangestipte duidelijk zijn, hoeveel meer gewicht nog dan vroeger de vuurnitwerking in de schaal werpt.

Maar daarmede staan nog andere factoren. Om de kanonnen te gebruiken, moeten zij op de plaats gebracht worden, waar men ze wil gebruiken. Welnu, een ieder is het bekend welke verbaasende uitbreiding in de laatste twintig jaar aan het spoorwegnet der meeste beschaafde staten is gegeven. De zwaarste gewichten worden overal gebracht. Het 122 ton zware kanon van Krupp is zonder bezwaar van Meppen naar Chicago vervoerd, en de 120 ton wegende kanonnen, die van uit het fort Umberto I den ingang van de haven van Spezia bestrijken, zijn door 's aardrijks ingewand gereden om hunne bestemming te bereiken.

Maar ook op beperkter veld zullen de ijzeren lijnen in den oorlog der toekomst een veel ruimer toepassing vinden. Inderdaad wanneer men leest over de Duitsche aanvallen op Fransche vestingen in den oorlog van 1870/71, bijv. die van Belfort, dan ziet men hoe oneindige moeite het soms kostte de vuurmonden over de slechte wegen en de doorweekte terreinen op hun plaats te brengen en men vraagt zich af, hoe het mogelijk is, dat men destijds er niet aan gedacht schijnt te hebben nabij en op het aanvalsveld van licht spoorwegmaterieel gebruik te maken, iets wat toen toch reeds op alle groote werken geschiedde. Hoe geheel anders zal het in de toekomst zijn. Lichte ijzeren lijnen zullen overal, waar slechts eenigszins noodig, worden gelegd en het Decauville-materieel, locomotieven en wagens van allerlei

vorm, zullen het oorlogsmaterieel, zoowel bij den aanvaller als bij den verdediger, tot in de onmiddellijke nabijheid der batterijen brengen.

Wat de toepassingen der electriciteit betreft, zeker werd ook reeds in 1870 op ruime schaal van de telegraaf en ook van electrisch licht gebruik gemaakt, maar hoezeer heeft de wetenschap zich op dit gebied sinds 1870 ontwikkeld!

De telefoon was nog onbekend. Thans hebben ook de veld-telefonen bij alle legers het burgerrecht verkregen.

De toepassing van het electrisch licht is thans zoover gevorderd, dat het mogelijk is met een voldoende aantal deugdelijke toestellen het voorterrein tot 1500 M. afstands te verlichten. Volgens in Engeland genomen proeven zou de reflector door een aantal granaatskartetskogels getroffen kunnen worden, zonder dat daardoor de lichtsterkte belangrijk verminderde.

Een factor, die m. i. in de toekomst van het hoogste belang kan worden is de ontwikkeling der luchtvaart. In de eerste vergadering van dezen winter hebben wij over dit onderwerp een hoogst interessante door vele proeven opgehelderde voordracht gehad van Dr. Bleekrode. Het zij mij vergund de militaire zijde van het vraagstuk nog even te bespreken.

In 1870 hebben de luchtballons hoofdzakelijk diensten bewezen als vrije ballons, zonder eigen beweegkracht. Zij dienden om van uit het ingesloten Parijs gemeenschap te houden met het overig gedeelte van Frankrijk. Te Parijs opgestegen, namen zij mede personen, brieven, nieuwspapieren en postduiven, die later de berichten uit de provincie naar Parijs brachten.

Op zoodanige wijze zullen de vrije ballons zonder eigen beweegkracht ook in de toekomst belangrijke diensten kunnen bewijzen. Om niet door het vuur der troepen in de vijandelijke insluitingslinie getroffen te worden, zal het wenschelijk zijn dadelijk vrij hoog op te stijgen. Intusschen is hieraan het bezwaar verbonden dat het daarbij moeilijk zal zijn zooveel ballast mede te nemen, dat een groote afstand kan worden afgelegd, hetgeen in veel gevallen noodig kan wezen, omdat de

nederdaling buiten het door den vijand bezette gebied moet plaats hebben. Aanbevolen wordt daarom de opstijging in den vroegen morgen te doen; bij de verhooging van temperatuur gedurende den dag, waardoor het gas uitzet, wordt dan niet onaanzienlijk aan draagvermogen gewonnen.

Ook is het gebruik van den vrijen ballon aanbevolen als torpedo-ballon; daarbij is de toeleeg den ballon, die een aantal gevulde bommen draagt, met den wind tot boven de vijandelijke vesting te doen afdrijven, om daar uitéén te springen. De proef, daarmede in 1849 bij Venetië genomen, lokt niet tot navoring uit, aangezien de toestel meer gevaar voor het eigen leger opleverde, dan voor de aangevallen plaats.

Eene derde toepassing van den ballon in den oorlog is de *ballon captif*, om die te bezigen als observatiepost. Bekend is het, dat hij aldus reeds dienst heeft gedaan in 1794 in den slag bij Fleurus. Wij vinden echter niet vermeld, dat de Fransen daarvan toen groot voordeel hebben getrokken.

Omtrent het nut, 't welk die ballons-captifs voor oorlogsdoel-einden kunnen opleveren, loopen de gevoelens zeer uitéén. Terwijl sommigen daarvan zeer veel verwachten, meenen anderen, dat men daarvoor niet veel vrees behoeft te koesteren. Bekend is het dat na lang aandringen een *ballon captif* naar Atjeh is gezonden, dat deze betrekkelijk veel geld heeft gekost, maar (althans volgens het Indisch Militair tijdschrift) vrij wel fiasco heeft gemaakt.

Beschouwen wij de zaak wat nader.

Voor observatie worden gewoonlijk gebruikt ballons van 250 à 650 M³ volume; de middellijn is dan 7 à 10 M., het draagvermogen 1—4 man. Langs den kabel loopt eene telefoonlijn, waarmede de waarnemers gemeenschap hebben met den bodem.

De gewone hoogte van opstijging is niet meer dan 400 M., bij eenigen wind gaat de ballon echter scheef staan, waardoor de hoogte aanzienlijk kan verminderen. Zoo vonden wij vermeld, dat bij de Fransche manoeuvres van 1886 de ballon, die in de nabijheid van den commandeerenden Generaal was opgesteld, door den scheeven stand zich slechts 80 M. boven het terrein verhief.

Wat zal men nu uit een ballon, die bijv. 300 M. hoog staat, kunnen waarnemen, op onbedekt terrein? Ik heb opgegeven gevonden dat het dan nog mogelijk is bij helder weder met een goede binocle op 5 K.M. tirailleurliniën van reserves te onderscheiden en stukken en voorwagens te tellen; op 10 K.M. onderscheidt men nog slechts de grootte der troepencolonnes; infanterie is echter niet meer te onderscheiden van cavalerie; bij afstanden boven de 15 K.M. worden de colonnes nauwelijks waargenomen.

Op welken afstand moet de ballon nu van de vijandelijke artillerie verwijderd blijven? Proeven in Engeland, Duitschland en Rusland, resp. te Lydd, Kummersdorf, Ustj-Ischora en Krasnoje-Selo in 1886—1891 gehouden, hebben doen zien, dat een ballon door het granaat-kartetsvuur in ongeveer 10 min. tot dalen gebracht kan worden. Rekent men den afstand van werkzaam vuur bij dit projectiel 3700 M., dan zullen de kogels nog 6 à 700 M. voorbij dezen afstand de lucht onveilig maken. Neemt men nu aan dat zij nog op de helft van den laatsten afstand den ballon kunnen doorslaan, dan zal deze *minstens* 4000 M. van de vijandelijke artillerie verwijderd moeten blijven. Op geheel open terrein zal de waarneming dan echter nog van belang kunnen zijn. Hoe geheel anders in bedekt terrein. Elke boom van 10 M. hoogte geeft dan gezichtsdekking over eene diepte van ruim 1300 M.; eene strook hout, zooals men ze zoo dikwijls langs de wegen vindt, van bijv. 2.5 M. hoogte, geeft eene gezichtsdekking van 33 M. Ik herinner mij bijgevoond te hebben eene manoeuvre in de Betuwe. De verdediger had Elst bezet en een officier als waarnemer op den vrij hoogen toren opgesteld, meenende daardoor, bij de gesteldheid van het terrein om het dorp, dat uit open weiden bestaat, een genoegzamen waarborg te hebben dat de aanvaller het dorp niet zou kunnen omtrekken, zonder gesignaleerd te worden. Toch kwam een colonne van den aanvaller plotseling in den rug van den verdediger het dorp binnenvallen. Hoewel sommigen dit aan den waarnemer weten en deze nog geruimen tijd daarna den naam van „torenwachter” had, ben ik toch overtuigd dat hij zijn plicht had gedaan. De strooken hakhout langs de wegen

hadden den aanvaller aan het oog van den waarnemer onttrokken.

Een in 1887 bij onze genietroepen gehouden proef had het volgende resultaat. Aan den waarnemer in een te Utrecht opgelaten ballon captif was bekend dat eene compagnie genietroepen van uit Houten (afstand 8 K.M.) een marsch zou maken; nur van afmarsch, alsmede de richting, waarin gemarcheerd zou worden, waren onbekend. Het was den waarnemer echter niet mogelijk iets van de compagnie te ontdekken en dit terwijl Houten op eene vrij open vlakte ligt.

Intusschen lijdt het m. i. toch geen twijfel of bijv. in de stelling van Amsterdam kunnen ballons des vijands op verschillende punten zeer gevaarlijk zijn. Vreemd komt het mij voor, dat — voorzoover mij bekend althans — geene proeven zijn genomen omtrent het observeeren nit kabelballons tijdens het inschieten der artillerie op achter dekkingen liggende doelen. Mij duikt, dat dit eene belangrijke vraag is. Wel heeft men bij onze Genietroepen getracht waar te nemen het ontsteken van kardoezen in het fort Ruigenhoek (op een afstand van 3500 M.) maar door een gebrek bij de vulling van den ballon, hing de gondel scheef, zoodat de waarnemer niet van een kijker kon gebruik maken, daar hij zich met zijne handen moest vasthouden. Toch kon met het bloote oog reeds ongeveer de plaats worden ontdekt, waar de kardoezen werden ontstoken.

Intusschen, moet de ballon op 4000 M. afstand van het waar te nemen doel blijven, dan zal alleen reeds daardoor de observatie minder scherp kunnen plaats hebben, dan wel gewenscht is. Maar ook zijn er andere zaken, waardoor de observatie van schoten uit een ballon waarschijnlijk moeielijk zal zijn. Vooreerst schommelt een ballon captif bij eenigen wind vrij sterk. Bij de discussie tijdens de eerste vergadering in dezen winter vestigde ik er reeds de aandacht op, dat mij werd medegedeeld dat een ballon captif in het midden van het fort op de Biltstraat bevestigd, zoo ver heen en weder slingerde, dat de ballon nu boven de gracht van het rechter, dan boven die van het linker zijfront stond. Na de Russische manoeuvres bij Narva in 1890 kwam men tot de conclusie, dat om werkelijk diensten te bewijzen de

snelheid van den wind niet grooter moet zijn dan 6 M. Vrij zeker kan men dan zijn, den ballon gedurende de helft van den tijd niet te kunnen gebruiken.

Daarbij komt dat een kabelballon — zelfs bij geheele windstilte — voortdurend om zijn as draait.

Uit den aard der zaak doet het ongewone van de schommelende en draaiende standplaats veel nadeel aan de waarneming; vooral moet dit het geval zijn bij de waarneming tijdens het inschieten. Heeft men zijn kijker op het punt gericht, waar het schot vermoedelijk zal neerkomen, dan doet de beweging van den ballon het voorwerp weder snel verdwijnen. Is het koud, dan hindert de ijzige, door de mand heenspelende wind buitengemeen. De voeten worden koud en elke beweging daarmede stoort de waarneming, omdat de mand daardoor in onregelmatige beweging komt; de handen worden stijf.

Is het buig, dan worden veel menschen, die niet gewoon zijn aan de bewegingen van den ballon, luchtziek; kortom, de moeielijkheden zijn zoo groot, dat velen, vooral in de eerste jaren van ontwikkeling der luchtscheepvaart meenden, dat de *ballon captif* onbruikbaar was voor observatie. In oorlogstijd komt het vijandelijke vuur nog daarbij. Vijandelijk geweervuur is minder te vreezen, omdat de afstanden in het algemeen te groot zijn. Artillerievuur echter des te meer. Moeielijk is het door beweging van den ballon op en neer of wel heen en weder de uitwerking van het vuur te verminderen. De wind zal in dit opzicht dikwijls nog beter dienst bewijzen. Misschien is het aan te bevelen slechts tijdelijke opstijgingen te doen, omdat men wel rekenen kan dat de voorbereidende maatregelen tot de beschieting bij de vijandelijke artillerie omstreeks 15 minuten duren zullen.

Al zijn dus ongetwijfeld aan de waarneming uit een luchtballon groote moeielijkheden verbonden, ik geloof dat wij verkeerdt zouden doen daarom aan te nemen, dat wij daarvan niets te vreezen zouden hebben. De middelen, die daartegen zijn aan te wenden bestaan in: *passief*: het zooveel mogelijk gebruik maken van maskes en gezichtsdekkingen en *actief*: het artillerievuur (granaatkartetsen). Is de afstand waarop de ballon zich bevindt grooter dan 4000 M., in welk geval de waarneming

daaruit wel wat te wenschen zal overlaten, dan zal men, omdat het granaatvuur tegen een ballon op dien afstand een weinig werkzaam middel is, hetzij het vuur openen op het station, waar de ballon bevestigd is, welk station echter in den regel wel zeer bedekt zal zijn opgesteld, of wel men zal moeten naderen tot den ballon; dit kan noodig zijn zelfs wanneer het belangrijke verliezen veroorzaakt, om den grooten moreelen indruk weg te nemen, dien een ballon maakt op de troepen, die allicht meenen dat elke beweging bij hen door den vijand nauwkeurig wordt waargenomen.

Het gevaarlijkste voor den ballon is de kans in brand te vliegen; werd er een projectiel uitgevonden dat bij de spreidende uitwerking van de granaatkartets tevens de kans op ontploffing van den ballon opende, dan zou dit veel waard zijn. Tot dusver is naar zulk een projectiel nog niet met veel volharding gezocht, omdat de luchtballons nog betrekkelijk weinig kwaad aan de tegenpartij hebben veroorzaakt. Het is echter best mogelijk, dat in een toekomstigen oorlog men zich zal verwijten niet genoeg aandacht aan dit punt gewijd te hebben.

Behalve voor observatie zal de *ballon captif* uitstekend gebruikt kunnen worden tot het geven van seinen op groote afstanden, zooals ook door Dr. Bleekrode duidelijk is uiteengezet.

Van veel meer belang zal echter de luchtvaart voor oorlogsdiensten worden, indien men aan de vrije ballons eene voldoende beweegkracht kan geven om ze in de lucht elke gewilde richting te doen volgen. Dr. Bleekrode heeft ons den tegenwoordigen stand der quaestie duidelijk uiteengezet en als zijne meening te kennen gegeven dat het vraagstuk hoofdzakelijk neerkomt op het vinden van een lichten motor, in welke richting men reeds op den goeden weg is. Ook hij scheen van meening, dat het stelsel van luchtvaart »*plus lourde que l'air*," een stelsel, waarbij evenals bij de vogelvlucht, het bewegende lichaam niet door een voorwerp, lichter dan de dampkringslucht wordt gedragen, maar alleen door mechanischen arbeid zwevende wordt gehouden, welk stelsel een aantal voorstanders vindt, waarschijnlijk niet spoedig een goed resultaat zal opleveren, zoowel wegens de

verbazende kracht, die ontwikkeld zal moeten worden, als om de zwaarigheid bij het nederdalen. Zoodra toch de arbeid ophoudt, valt het lichaam als een steen naar beneden, tenzij het gelukt daaraan een parachute van voldoende afmetingen te bevestigen.

Bij de ernstigste proeven op het gebied der luchtvaart, die thans genomen worden, wordt de oplossing van het vraagstuk dan ook in de andere richting gezocht. Ik bepaal mij er toe in herinnering te brengen dat het aan de heeren Krebs en Renard reeds gelukte een stuurbaren ballon (*la France*) te construeeren, die bij niet te sterken wind zich volgens een gesloten kromme lijn bewoog, zoodat het punt van terugkomst hetzelfde was als het punt van vertrek. Intusschen was de verkregen snelheid te gering, 6.5 M. per seconde bij windstilte. Volgens waarnemingen loopende over 11049 uren, zou de snelheid van den wind slechts in 543 gevallen van de 1000 minder dan 7.5 M. per seconde zijn en in 323 gevallen minder dan 5 M. per seconde, waaruit wel zal mogen worden afgeleid, dat een ballon met 6.5 M. snelheid zeker niet in de helft der gevallen tegen den wind op zal kunnen komen. Vandaar dat Renard thans bezig is een ballon te construeeren van 3200 M³, die 10 à 11 M. snelheid zou hebben en daardoor in minstens 700 van de 1000 gevallen tegen den wind op zal kunnen werken.

Natuurlijk zou door nog grootere afmetingen der ballons het hoofdbezwaar, namelijk het te kleine draagvermogen, weggewonnen kunnen worden. De ballon *la France* was bij 1861 M³ inhoud, lang 50.4 M., bij 8.4 M. middellijn; een ballon van 100 M. lengte en 25 M. diameter zal, wanneer de vulling uit waterstofgas bestaat, allicht eene opstijgende kracht van 20000 KG. hebben. Al rekent men nu voor het omhulsel van den ballon en het gernaamte 7000 KG., dan blijft tech nog 13000 KG. beschikbaar voor den krachtoortbrenger met motor, den ballast en de bemanning met de vernielingsmiddelen, die men mede wil nemen. Ik merkte echter reeds in de eerste vergadering op, dat de aanmaak van een zoodanigen ballon uiterst kostbaar zou zijn. Bovendien blijft bij die verbazende afmetingen een groot bezwaar het oppervlak, dat de ballon aan den wind

biedt, vooral zoolang hij aan den bodem is hevestigd. Bekend is dat de groote ballon captif van Giffard te Parijs tegen den Arc du Triomphe op de Place du Carroussel is stukgeslagen, terwijl hij aan den grond lag. Het is zeer de vraag of niet reeds alleen om deze reden het gebruik van ballons van zoo groote afmetingen in de practijk onmogelijk wordt.

Veronderstellen wij echter eens, dat in een volgenden oorlog een der partijen in het bezit is van een of meer dezer ballons, wat is dan daarvan te verwachten? Door de hoogte van opstijging zoodanig te regelen, dat een gunstige luchtstroom verkregen wordt, zal men, bij een motor van voldoende kracht in veel gevallen eene groote snelheid kunnen verkrijgen. 60 à 80 KM. per uur, de snelheid van hardlopende sneltreinen, behoeven geen zeldzaamheid te wezen. Neemt men nu daarbij in aanmerking dat in het luchtruim altijd de kortste weg kan worden gevolgd, dat er geen vertragingen aan stations, tunnels of bruggen zijn, evenals bij spoortreinen, dan is het duidelijk, dat in den regel zeer groote afstanden in korten tijd kunnen worden afgelegd. Daar men tot recht boven de vijandelijke colonnes kan komen en dus niet evenals bij den ballon captif te rekenen heeft met de op het terrein aanwezige dekkingen, zal de richting, waarin de vijandelijke hoofdmacht wordt bewogen zeer gemakkelijk vast te stellen zijn. Ook de sterkte dier colonnes zal ongeveer kunnen worden bepaald.

Om echter van de verkregen wetenschap gebruik te kunnen maken, is het een eisch, dat men een gæde gemeenschap met de afdeelingen van het eigen leger zoowel in het vrije veld als in gesloten vestingen heeft, hetzij door seinen, hetzij door postduiven.

Werkt zulk een ballon inderdaad goed, dan geloof ik, dat Dr. Bleekrode zeker niet overdreef, toen hij beweerde, dat ten opzichte van den ophelderingdienst een stuurbare luchtballon minstens de waarde heeft van een regiment cavalerie.

Wat heeft zulk een ballon nu van het vijandelijke vuur te verwachten? Het inschieten daarop, wanneer hij met vrij groote snelheid nadert, mag wel onmogelijk geacht worden; toevalstreffers zijn alleen te verkrijgen en ook hierop is weinig kans.

Zweeft de ballon boven eene vijandelijke batterij, dan zullen de vuurmonden nagenoeg verticaal naar boven moeten yuren. Zal de ballon de zekerheid hebben niet door het artillerievuur getroffen te worden, dan zal hij nog al op een aanmerkelijke hoogte moeten blijven. Proeven kan men hieromtrent niet nemen. Volgens berekening zou een projectiel van ongeveer het kaliber onzer veldartillerie met eene aanvankelijke snelheid van slechts 300 M. verticaal naar boven geschoten reeds 2400 à 2800 M. hoog gaan.

Ook door infanterie-vuur zal de ballon getroffen kunnen worden, maar het zal die hoogte niet bereiken. Bovendien zou het geen bezwaar hebben — althans bij genoegzame draagkracht — den bodem van de gondel, of een gedeelte daarvan te voorzien van stalen platen. Wordt de ballon zelf door infanteriekogels getroffen, dan zal bij de grootte van den ballon en het kleine kaliber der nienwere geweren het daardoor veroorzaakte verlies aan gas niet dadelijk gevaarlijk worden.

Behalve voor observatie kunnen de stuurbare ballons ook gebezigd worden om hetzij in aangevallen of ingesloten vestingen, of wel boven marcheerende of stilstaande troepenafdeelingen granaten, met brisante springmiddelen gevuld, te doen vallen. Daar men op zoo aanzienlijke hoogte zeer moeilijk de juiste plaats kan bepalen, waar de verticaal den bodem bereikt, zoo zou in den bodem van de gondel een zuiver verticaal staande werpkoker moeten worden angebracht ten einde bijv. de granaten te doen vallen te midden van reserves, die geheel veilig meenden te staan.

Ook zou in aanmerking kunnen komen het bij voortduring bemoeielijken van de leiding bij de tegenpartij gedurende een veldslag, door steeds den vijandelijken opperbevelhebber met zijn staf tot doel te nemen. Intusschen zijn aan dit gebruik van den stuurbaren ballon bezwaren verbonden: elke granaat, die uitgeworpen wordt, werkt als uitgeworpen ballast en doet den ballon stijgen; bovendien zal, om den werpkoker met goed gevolg te kunnen gebruiken, de ballon genoegzaam stil moeten staan; is dit niet het geval, dan zal het zeer moeilijk zijn het punt te beoordeelen, alwaar het projectiel den bodem zal treffen.

Voor het bombardement eener vesting zal dit laatste, wegens de groote uitgebreidheid van het doel, echter geen bezwaar opleveren.

Mijns inziens mag met grond verwacht worden, dat wanneer in een toekomstigen oorlog een der partijen van een deugdelijken stuurbaren ballon voorzien is, daarvan belangrijke vruchten geplukt zullen worden, in de voornaamste plaats voor observatie: steeds zal het mogelijk zijn bij tijds waar te nemen, waar de vijand zijne troepen concentreert en welke punten door hem worden ontbloot, maar ook verder tot het uitoefenen van den meest deprimeerenden invloed op de troepen der tegenpartij, die zich steeds bedreigd zullen gevoelen door een vijand hoog boven hen in de lucht, een vijand, die elk oogenblik de grootste vernieling onder hen kan aanrichten, zonder dat zij er iets tegen kunnen doen. Ook zal het gebruik van kabelballons in de nabijheid van een stuurbaren ballon der tegenpartij wel onmogelijk blijken.

Wanneer beide partijen van een of meer dergelijke ballons zijn voorzien, zal de toestand, althans aanvankelijk, anders wezen. De wederzijdsche luchtschepen of luchtvlotten, vermoedelijk voorzien van licht snelvurend geschut zullen elkander slag leveren; door de groote kwetsbaarheid der ballons zal de strijd vermoedelijk zeer kort zijn. De getroffen ballons zullen — zoo zij niet ontjoffen — door de groote openingen in het omhulsel spoedig hun gas verliezen en met ontzettende vaart ter naarde storten. De winnende partij zal verder vrij van hare ballons gebruik kunnen maken.

Wellicht wordt door U, Mijne Heeren, deze beschouwing over de stuurbare ballons niet anders beschouwd dan als een spel mijner fantasie. Inderdaad is het zeer wel mogelijk, dat de volgende oorlog voorbijgaat, zonder dat van stuurbare ballons wordt gebruik gemaakt, maar daar gebleken is, dat de mogelijkheid bestaat een stuurbaren ballon samen te stellen, al was het nog slechts eene eerste proeve, al waren daaraan nog groote gebreken verbonden, zoo moeten wij op dit oorlogsmiddel bedacht zijn. In zoo menigen oorlog werd toch de doorslag gegeven door een factor, die te voren minder de aandacht had

getrokken. Zeer waarschijnlijk is het dat in dezen tijd, den tijd van de zich steeds ontwikkelende techniek, dit niet minder dan vroeger het geval zal wezen.

Wat in den toekomstigen zeeoorlog de voornaamste rol zal spelen, is ons ten eenenmale duister en hoogst uiteenlopend zijn de meeningen omtrent het karakter van dien oorlog. Sommigen verwachten nog alles van de artillerie en daartegenover als dekking van de zwaarte der pantsering. Anderen achten snelheid van vaart een hoofdvereischte. Weder anderen meenen dat de ram de beslissing zal geven en inderdaad geeft de treurige gebeurtenis, die in Juni jl. op de Syrische kust is voorgevallen, waarbij een der krachtigste moderne oorlogsschepen der Engelsche Marine door een ramstoot in den grond werd geboord en binnen 10 minuten zonk, steun aan hunne meening.

Terwijl sommigen van torpedobooten niets verwachten — in het Voorloopig Verslag over de jongste Marinebegroting wordt gezegd dat sommige leden daaraan met het oog op de werking van het snelvurend geschut aan boord der oorlogsschepen alle waarde meenden te moeten ontzeggen — vinden wij elders vermeld, dat de Engelsche Admiraliteit na de jongste manoeuvres der vloot tot het besluit is gekomen, dat de meerderheid van de torpedo boven het pantser duidelijk is bewezen. Volgens beslissing van de scheidsrechters zouden toch in de werkelijkheid vernield zijn geworden 20 torpedobooten, na 7 groote schepen buiten gevecht gesteld te hebben. Men zou dus 3 torpedobooten noodig hebben tegen een groot schip, dat *tien à twintigmaal* zooveel kost als de 3 booten samen.

Bedrieg ik mij niet, dan zal in den kustoorlog spoedig met nog een anderen factor rekening gehouden moeten worden, namelijk met het onderzeesche vaartuig. In verschillende landen houdt men zich ernstig hiermede bezig. In Frankrijk is reeds zulk een boot geconstrueerd, de »Gustave Zédé,” waarvan vermeld wordt dat het een vaart van 15 mijl gedurende *tree* uur kan volhouden; bij een snelheid van 9 à 10 mijl zou de vulling der accumulatoren voldoende zijn voor eene vaart onder water van 6 uur. Dit vaartuig heeft van voren een lanceerbuis in de

kielrichting. Ook hebben de Vereenigde Staten van Amerika een prijsvraag voor een zoodanig vaartuig uitgeschreven; acht antwoorden zijn ingekomen; aan twee der inzenders zijn daarop gewijzigde ontwerpen gevraagd.

Naar gemeld wordt, zou thans eene onderzeesche torpedoboot worden gemaakt, die boven water door stoom, onder water door electriciteit wordt voortbewogen. De maximumsnelheid boven water zal zijn 16, onder water 8 knopen; deze laatste moet gedurende 6 uur behouden blijven.

Welke waarde zulk een vaartuig voor de kustverdediging zal hebben, behoeft zeker geen uitvoerig betoog. Vooral bij een blokkade of tegen een vijandelijk eskader, dat aan de kust gelegen plaatsen wil bombardeerden, zal het gunstige gelegenheid vinden op te treden. Zelfs het best gepantserde schip zal zich alleen door de vlucht kunnen onttrekken aan de werking van een vijand, waartegen het niets kan doen.

Een ander modern wapen, dat bij de kustverdediging — althans in de Ver. Staten van Amerika — gebruikt zal worden, is het pneumatisch kanon, waarmede verbazende ladingen dynamiet — 200 à 300 KG. — op 1500 à 2000 M. worden geworpen.

De groote kwetsbaarheid van het wapen zelf schijnt wel oorzaak te zijn, dat het — althans voor zoover mij bekend — nergens anders toepassing vindt.

Wenden wij ons nu naar de levende strijdkrachten. Wat is daarbij sinds den oorlog van 1870/71 veranderd?

In de eerste plaats bestaan de legers thans in nagenoeg alle staten uit alle klassen der maatschappij. De toekomstige oorlog zal daardoor meer dan vroeger het karakter van een oorlog der natiën dragen en niet meer een oorlog der vorsten zijn. Voorts is sterk op den voorgrond getreden het streven naar massa's; algemeene dienstplicht is in verschillende staten ingevoerd. Om den daardoor veroorzaakten druk op de natie en om der kosten wille is de duur van verblijf onder de wapenen verkort. Daardoor zullen de legers voor een groot deel bestaan uit mannen, die hun eersten oefeningstijd reeds lang achter zich hebben. Waarschijnlijk is het dan ook, dat de krijgstuicht minder goed

zal zijn dan vroeger, waarbij nog komt, dat de meer moderne levensbeschouwing, om niet eens te spreken van de theorieën der sociaal-democraten, die door een deel der lagere volksklassen gretig worden ingezogen, weinig geschikt is om een vruchtbaren bodem voor de ontwikkeling der krijgstuicht op te leveren.

Door dezen factor, in verband met de verbazende massa's die in den oorlog op zullen treden en de daarmede onvermijdelijk gepaard gaande vermoeyenissen en ontberingen van allerlei aard, zal de leiding der troepen veel moeilijker zijn dan vroeger.

Wat de officieren betreft, oorlogservaring zal slechts bij een zeer beperkt aantal worden aangetroffen. Daarentegen zal de kennis, de theoretische geoefendheid waarschijnlijk veel grooter zijn, want sinds 1870 is bij de meeste Europeesche legers onvermoeid gearbeid.

Met het oog op de groote afstanden, die de infanterie in een toekomstigen oorlog zal moeten afleggen, wegens de groote massa's waarmede zij zal moeten optreden, bestaat algemeen het streven de belasting te verminderen — echter met het resultaat dat zij veelal vermeerderd wordt. Immers de tente-abri, die in Duitschland weder op den infanterist geladen wordt, heeft die belasting weder doen toenemen. Bij ons is zelfs zonder die tente-abri de belasting van den infanterist bij de jongste wijziging van het ledergoed niet onbelangrijk grooter geworden.

De vraag kan rijzen of met het oog op de factoren, die ik zooveen noemde, verkorting van den eersten oefeningstijd, aanzienlijke verlenging van den duur van den dienstplicht, de zoo hoog noodige discipline in het vuur wel voldoende voorhanden zal zijn. En toch is zij nog meer noodig dan vroeger, want er behoort zonder twijfel meer moed, meer doodsverachting en tucht, meer zedelijke kracht toe onder het vuur van het moderne repeetergeweer op de stem van den officier de beschermende dekking te verlaten, op te staan en onder den hagel van vijandelijk lood naar de volgende dekking te loopen, dan er vroeger toe noodig was, arm aan arm naast zijn kameraden, met vliegende vaandels en slaande trom tegen den vijand op te rukken.

Wat de cavalerie betreft, velen zijn van meening, dat haar

rol op het gevechtsweld in hoofdzaak geëindigd is. Anderen geven dit niet toe. Ik voor mij geloof dat het optreden met cavalerie-massa's, althans indien de tegenpartij niet geheel gedemoraliseerd is, in den regel niet zal zijn aan te bevelen, omdat de voorbereiding tot den aanval, de opmarsch tot het gevecht van zulke massa's te veel tijd eischt, maar daarbij blijf ik gelooven, dat ongeacht het nieuwe geweer, het optreden van enkele eskadrons, onverwacht, plotseling, terwijl de aandacht der tegenpartij elders wordt bezig gehouden, nog evengoed mogelijk zal zijn als bij Custoza de aanval op het hoofd eener marsch-colonne.

Eenigen steun voor die meening vind ik in het gebeurde op het slagveld van Placilla ten zuiden van Valparaiso op 28 Augustus 1891, alwaar ongeveer 10000 strijders aan weerszijden stonden. Naar vermeld wordt zou die slag ten gunste der Constitutioneelen zijn beslist door de charge van 3 eskadrons (guides, lanciers en huzaren), die vrij onverwacht den rechtervleugel der Dictatorialen aanvielen. Bij die charge, welke den gunstigsten uitslag had, verloor een eskadron $\frac{1}{3}$ zijner sterkte, de beide anderen hadden samen slechts een verlies van 3 officieren en 28 ruiters. De charge geschiedde hoogte-opwaarts; vermoedelijk werd de helling niet voldoende uit de stelling gezien en had dit niet alleen het gevolg dat de aanval vrij onverwacht geschieden kon, maar ook dat de verliezen betrekkelijk zoo gering waren. Erkend dient te worden dat de Dictatorialen nog niet voorzien waren van een geweer met minimaal kaliber.

Mij zou het ook niet verwonderen, als de ruitery in een toekomstigen oorlog de verbazing wekte door haar stoutmoedig optreden, hare lange marschen, haar overwinnen van hindernissen. Meer dan ooit wordt toch thans op den voorgrond gesteld oefening in het doen van afstandsritten. Een marsch van 150 KM. in 36 uur zal dan waarschijnlijk niets buitengewoons zijn.

De groote afstandsrit in October van het vorige jaar tusschen Berlijn en Weenen gehouden, heeft doen zien dat de paarden tot veel meer in staat zijn, dan men dacht; daarbij werden door sommige officieren in 3×24 uur 600 KM. afgelegd of gemiddeld 200 KM. in de 24 uur, en dat drie dagen lang.

Dat het streven bestaat zich zoo min mogelijk door rivieren

of kanalen te doen ophouden, blijkt uit de zorg, waarmede in verschillende staten de oefeningen in het zwemmen bij de cavalerie worden beoefend en daar het onmogelijk is voor eene afdeeling cavalerie, in haar geheel een water van eene zekere breedte over te trekken zonder de hulp van booten, schuiten of vloten, heeft men in Duitschland elk regiment cavalerie voorzien van twee vouwbare linnen booten, die met de springmiddelen, liggers en dekplanken op een bijzonder daarvoor bestemden wagen worden geladen.

Met dat materieel kan gemaakt worden, hetzij eene brug, lang 8 M., breed 3 M.; hetzij eene loopbrug lang 20 M., breed 1 M. (de paarden zwemmen dan en het harnachement wordt door de ruiters over de brug gedragen), of wel een vlot van twee booten, waarmede in eene vaart een veldstuk met voorwagen en 4 bedieningsmanschappen, of wel 3 paarden, of wel 25 volledig uitgeruste infanteristen, of wel het harnachement van 45 paarden kan worden vervoerd.

Mijns inziens zal men in een toekomstigen oorlog afdeelingen ruiterij zien verschijnen op punten, waar men ze, afgaande op de ervaringen van vroegere oorlogen, niet of althans nog lang niet verwachtte.

Vragen wij nu, is ons krijgswezen op de hoogte van den tijd? dan komt het mij voor, dat die vraag, althans voor een zeer groot deel van hetgeen tot het krijgswezen behoort, beslissend ontkennend moet beantwoord worden.

Ons infanterie-geweer is volstrekt niet meer op de hoogte van den tijd; terwijl bijna alle legers reeds voorzien zijn van een geweer van minimaal kaliber met rookzwak kruit of althans reeds vergevorderd zijn op dien weg is, bij ons het aan te nemen model nog niet vastgesteld. Nu heeft dit ongetwijfeld iets voor, daar wij allicht nu een beter geweer zullen krijgen dan onze bureu, maar een zoodanig uitstel blijft toch zeer gevaarlijk, want worden wij spoedig in een oorlog betrokken — en wie kan bepalen dat dit niet het geval zal zijn — dan staan wij tegenover onzen vijand met een geheel ongelijke bewapening.

Evenzoo is de bewapening onzer veld-artillerie, hoe deug-

delijk ook het materieel zij, niet meer op de hoogte van den tijd. Rookzwak kruit, meer uitwerking der projectielen wordt geëischt. Ook zou de mogelijkheid een sneller vuur af te geven in sommige gevallen zeer gewenscht zijn.

Wanneer wij thans in een oorlog gewikkeld werden, dan zou waarschijnlijk het gemis aan rookzwak kruit, tegenover een vijand, die het wel bezit, zich sterk doen gevoelen.

Wat onze verdedigingswerken betreft, het is bekend dat, afgezien van onze kustforten, de zoogenaamd bomvrije gebouwen daarin, naar de genomen proeven grond geven te verwachten, niet meer voldoende dekking verleen en tegen de granaten van groot kaliber met brisante lading. Zelfs de dekkingen der kruitmagazijnen leveren niet meer waarborg op.

Voorzoover mij bekend, bezitten wij geen enkel toestel voor electrisch licht voor onze versterkingen aan de landzijde.

Met onze luchtballons is het allertreurigst gesteld. Wij bezitten er een bestemd voor observatie, maar deze is zoo defect dat hij niet gebruikt kan worden, en te versleten om hersteld te worden. Een andere, bestemd tot het geven van seinen, is eveneens te versleten om daarmede proeven te nemen.

Wat de stuurbare ballons betreft, Dr. Bleekrode drukte het zoo juist uit, daaromtrent nemen wij eene afwachtende houding aan.

Evenzoo is het met onderzeesche vaartuigen.

Wat het personeel betreft, nog altijd blijven plaatsvervanging en nummervwisseling gehandhaafd en daardoor mist ons leger eene groote moreele kracht, die door niets anders is te vervangen. De eerste oefeningstijd onzer militie is bedroevend kort; terwijl bij onze Oostelijke bureu een hevige strijd is gestreden over de vraag of die tijd tot twee jaar verkort kon worden, is hij bij ons (bij de infanterie) nominaal één jaar, maar in de practijk voor velen een aantal maanden korter.

De sterkte van ons leger is gering, niet alleen in vergelijking tot die der Groote Mogendheden, maar ook vergeleken bij het meerendeel der kleine Staten. De duur van den dienstplicht is dan ook slechts 7 jaar, in andere staten 20—25 jaar. En die 7 jaar zijn nog slechts tijdelijk toegestaan.

Terwijl von der Goltz zegt, dat geen staat rijk genoeg is om in vreedestijd een officierskorps te onderhouden, dat voldoende is voor oorlogstijd, terwijl bijv. in Frankrijk bij volledige oorlogsorganisatie ongeveer driemaal zooveel officieren noodig zijn als op voet van vrede, hebben wij één — zegge één — militie-luitenant. Hij is — afgezien van 51 reserve-officieren van gezondheid — onze *eenige* reserve-officier. Een betere regeling onzer levende strijdkrachten is dan ook dringend noodig.

Onze Marine bestaat — voorzoover zij voor de defensie is bestemd — met uitzondering van één nieuwen monitor en een aantal torpedobooten uit verouderd materieel.

Alles samengenomen is het wel buiten eenigen twijfel, dat onze toestand, werden wij thans in een oorlog gewikkeld, niet rooskleurig zou zijn.

Waarin ligt de oorzaak van onze achterlijkheid?

Wij weten, dat reeds door onzen grooten Raadpensionaris Jan de Wit is gezegd: dat de aard der Hollanders zoodanig is, dat wanneer hun het gevaar niet zeer klaar voor oogen ligt, zij niet behoorlijk wigileeren voor hun eigen securiteit. Inderdaad ik meen dat bij velen onzer natie de gedachte sluimert: »Wij hebben nu een goede zestig jaar vrede gehad en waarom zouden wij het nog niet een zestig jaar hebben. En bij die goede kans is het eigenlijk dwaasheid de natie lasten op te leggen voor zaken, die, als ze ooit gebruikt moeten worden, wel verouderd zullen zijn.»

Bedrieg ik mij niet, dan zijn er anderen en naar ik meen is hun aantal niet zoo gering — die minder optimistisch gezind dan de zooeven bedoelden, de gedachte bij zich omdragen: »Als wij oorlog krijgen, zal het wel niet zijn met eene kleine Mogendheid; bij een oorlog met een Grootte Mogendheid, die tegenwoordig alle van top tot teen gewapend zijn, zullen wij, ook al spannen wij ons nog zoo in, zoozeer in de minderheid zijn, dat wij het toch zullen moeten afleggen en dan is het maar beter, de natie voor dat betrekkelijk gering verschil in weerstandsvermogen, niet te zeer lastig te vallen.»

Aan deze beide overwegingen is het, mijns inziens, toe te schrijven, dat niettegenstaande zoo herhaaldelijk — men kan

wel zeggen zonder ophouden — op den onvoldoenden toestand onzer weermiddelen wordt gewezen, niettegenstaande den ernstigen aandrang om onze strijdkrachten op beteren voet te brengen, alles bij het oude blijft.

Bij onze zuidelijke naburen, wellicht nog meer bedreigd dan wij, ontbreekt ook nog de hoofdzaak, hoewel men ons daar toch in meer dan één opzicht vooruit is. Niet alleen in de grootere sterkte van het leger, in den langeren oefeningstijd, maar ook daarin, dat men in België in staat is, als men eens — zij het ook na scherp strijd — een besluit genomen heeft, dit besluit ook dadelijk krachtig tot uitvoering te brengen.

Toen men in 1859 besloot Antwerpen te versterken, werd met koortsachtige bedrijvigheid gewerkt tot de positie daar stond eenig in haar soort. En hoewel eerst in 1888 werd begonnen met het aanleggen der 21 forten om Luik en Namen, zijn die positiën thans genoegzaam gereed, voorzien van talrijke pantserkoepels en het best verkrijgbare geschut. Toch zijn de kosten geraamd op 71 millioen francs.

Vergelijkt men daarmee den slakkengang bij de inrichting van de Stelling van Amsterdam, dan is de uitkomst inderdaad bedroevend.

In 1880 begon men met het fort bij IJmuiden; dit fort werd in 1887 voltooid. In 1885 begon men met de verbetering van de kustbatterijen aan de Zuiderzee; sedert werden jaarlijks gelden voor die verbetering uitgegeven en voor 1894 wordt weder 2 ton gouds aangevraagd. In 1887 begon men met het fort op het Pampus; dit fort zal weldra gereed komen.

Met de verbetering van de eigenlijke stelling (zonder de kustforten en kustbatterijen) werd een aanvang gemaakt in 1882, dus 11 jaar geleden. Sedert werd daaraan ten koste gelegd tot einde 1893 (met inbegrip van de kosten van onteigening ad 1½ millioen) 8.9 millioen gulden, waarvan ongeveer 1 millioen tot verbetering der inundatie-middelen. Afgezien van het fort bij Abcoude, 't welk in 1886 voltooid werd, maar juist daardoor ook niet is op de hoogte van den tijd, hebben wij in de eigenlijke stelling nog weinig anders verkregen dan inundatie-middelen en voor de rest zandhoopen — met uitzondering van een

paar die de gedaante van een fort hebben verkregen — zonder eenig defensief vermogen.

Wordt op dezelfde wijze voortgegaan, dan kunnen de ouderen ouder ons er wel vast op rekenen, dat zij nooit de Stelling van Amsterdam voltooid zullen zien.

Nog in een ander opzicht is men ons in België verbazend vooruit; immers daar is het leger reeds bewapend met een nieuw geweer van minimaal kaliber en rookzwak kruit, terwijl bij ons op de begroting voor 1894 nog niet eens de aanvraag van gelden voor den aanmaak van een nieuw geweer voorkomt.

Slaan wij den blik naar een anderen kleinen staat, Denemarken. Daar heeft men inderdaad met vrij beperkte middelen veel tot stand gebracht. Sinds jaren heeft men daar reeds eene legerinrichting, gegrond op het beginsel van algemeenen dienstplicht, waarover men vrij wel tevreden is; maar het merkwaardigste in dit land is wel, dat de zoo ruime versterking der hoofdstad tot stand komt zonder de medewerking van het Volksthing (onze Tweede Kamer).

Onmogelijk zou dit zeker zijn, indien de volkswil, buiten de Vertegenwoordiging om, niet zoo duidelijk had gesproken. In 1880 begonnen een groot aantal officieren op verschillende punten van het land lezingen te houden over de landsdefensie en spoedig daarop boden de Deensche vrouwen uit alle standen den Koning acht 15 cM. Krupp-kanonnen aan. Voortgegaan werd met het inzamelen van gelden en zoo werd uit particuliere bijdragen het eerste fort in de versterking van Kopenhagen gebouwd (Gardehoi), later gevolgd door een tweede (Lyngby). Door die ondubbelzinnige uitingen gesteund, was het mogelijk dat de Regeering — ofschoon de gelden door het Volksthing geweigerd werden — sinds dien tijd de versterking van Kopenhagen krachtig ter hand nam door het vaststellen van voorloopige begrotingen.

En dat men ook niet opziet tegen het doen van groote uitgaven, waar die noodig zijn, blijkt wel daarnit dat het fort op den Middelgrond, bestemd om Kopenhagen te dekken tegen een bombardement van de zeezijde en op 5.5 KM. afstand van die plaats gelegen, een fort is dat in vrij diep water ge-

bouwd, op ongeveer 5 à 6 millioen gulden zal komen te staan.

In Denemarken was in 1892 het geheele leger reeds gewapend met het geweer van minimaal kaliber en rookzwak kruid; ook de fortten aan de landzijde hebben thans pantserkoepels en hefkoepels met snelvurend geschut, voorts toestellen voor electrisch licht. Bij de zware kanonnen zijn projectielen met brisante springmiddelen gevuld; onde kanonnen zijn veranderd in zware kusthouwitsers.

Waar aan is die krachtige beweging bij het Deense volk toe te schrijven? Zou het onjuist zijn de oorzaak daarvan te zoeken in de herinnering, die daar nog bij velen levendig is aan de sombere dagen van 1864? En moeten wij het inderdaad betreuren, dat wij niet zulk eene waarschuwing hebben gehad?

Indien ik niet te uitvoerig zou worden, zou ik U gaarne nog gewezen hebben op een ander klein volk, de Zwitsers, dat evenmin als wij in de laatste jaren oorlog heeft gehad en waar toch de volksgceest zoo sterk spreekt voor het behoud van 's lands onafhankelijkheid en 't welk niet alleen steeds voorgaat waar het geldt de bewapening te verbeteren, maar ook in de laatste jaren door het aanleggen van deugdelijke versterkingen in de bergpassen, den ernstigen wil toont elken indringer met kracht te keeren.

Ook Rumenië zou ons tot een waardig voorbeeld kunnen strekken.

Intusschen, hoezeer wij het ook mogen betreuren, dat bij ons de toestand zoo geheel anders is, ik voor mij geloof te mogen aannemen, dat er nog geen verschil van meening bij ons volk bestaat omtrent de vraag of wij bij een vijandelijken aanval ons al of niet zullen verdedigen. Ik geloof dat zelfs de grootste anti-militarist in vreedstijd zal erkennen: „wij moeten ons verdedigen.” Breekt er een oorlog nit, waarin Nederland partij moet zijn, dan staan wij voor de zaak, hoe veelvuldig de gebreken van ons krijgswezen ook zijn. Er zal dan in de eerste plaats op onze officieren eene zeer zware taak rusten.

Bij den zoo langdurigen vreedstoeestand, dien wij genieten, zal het wel aan ieder onzer, welke pogingen hij daartoe ook moge doen, groote moeite kosten zich geheel in den oorlogs-

toestand in te denken. Gaan wij na, wat bij den overgang van den vredes- tot den oorlogstoestand geschieden moet, dan kunnen wij de gedachte niet van ons zetten, dat er vooral in de eerste dagen groote kans is op veel tekortkomingen, niettegenstaande den besten wil, niettegenstaande de niterste krachtsinspanning.

De vraag rijst: bestaat er eenige kans dat bij al de leemten, die ons krijgswezen kenmerken, een oorlog onzerzijds met kracht gevoerd zal kunnen worden? Moest ik op die vraag het antwoord geven, ik zou zeggen, dat bij mij vaststaat de overtuiging, dat hoe verkeerd — ik wil liefst geen krasser woord gebruiken — het ook moge wezen de zonen des lands met ongelijke wapenen tegen den vijand te doen optrekken, toch in elken strijd niet de betere wapenen, maar de onwrikbaar wakere harten de beslissing zullen geven. Zeker zal — hoe ongunstig de toestand zich ook moge doen aanzien — alles niet verloren zijn zoolang onze officieren tot richtsnoer nemen het woord van den Oostenrijkschen Veldmaarschalk Laudon bij het begin der belegering van Belgrado: »Ik verlang dat allen er vast op rekenen te overwinnen of te sneven en zich helder voor oogen houden, dat niemand geboren is, om nooit te sterven.»

Ik sprak daar van onze officieren, want nog veel meer dan bij andere legers, zal het bij ons, bij den zoo korten oefeningstijd der dienstplichtigen, op de officieren aankomen.

Zullen onze officieren voor de taak, die dan van hen vereischt wordt, berekend zijn?

Oorlogservaring hebben zij niet, dan alleen voor een deel, in zoover die verkregen is bij onze koloniale oorlogen; ongetwijfeld van waarde, maar toch eene ervaring van iets geheel anders dan in een Europeeschen oorlog te wachten is. Intuschen hierin zouden wij thans bij onze vermoedelijke tegenstanders niet zooveel achterstaan, aangezien in de laatste jaren geen groote Europeesche oorlog is gevoerd.

Wat kennis betreft, ik geloof dat onze officieren zich best kunnen meten met het gros der buitenlandsche. Ware dit niet zoo, dan zou inderdaad aangenomen moeten worden dat het gemiddeld intellect der Nederlanders lager staat dan in het buitenland. Immers gaat men na, welke concurrentie jaarlijks

bij de toelatingsexamens voor Breda (nu Alkmaar) en Willems-oord aangetroffen wordt en neemt men daarbij in aanmerking de langdurige, zorgvuldige opleiding, die hier te lande de aanstaande officieren ontvangen; vergelijkt men die met die in het buitenland, waar in veel korter tijd de opleiding tot officier geschiedt, dan moet men wel tot de overtuiging komen, dat het gemiddeld wetenschappelijk gehalte onzer officieren ruim voldoende is. Bovendien wordt in ons leger over het algemeen met ijver gewerkt om op de hoogte van den tijd te blijven.

Wanneer ik mij mag veroorloven mijne meening ronduit te zeggen — en waarom zou ik dit niet mogen, daar ik niet de minste bedoeling heb om iemand te kwetsen of onaangenaam te zijn — dan zou ik vreezen, dat hetgeen aan onze officieren bij een oorlogstoestand het meest zal ontbreken is : *zelfvertrouwen*. Inderdaad zou het geen wonder zijn, indien dit het geval ware. Heeft men de overtuiging dat men met kleiner sterkte en met gebrekkiger wapenen tegen een vijand moet strijden, dan is het verklaarbaar als het zelfvertrouwen minder wordt. Daarbij komt dat bij vele onderstellingen in vredetijd op den voorgrond staat dat wij met een overmachtigen aanvaller te doen zullen hebben, dat het bezetten van stellingen en het doen van terugtochten een hoofdrol daarbij vervult. Ik zeg dit niet omdat het, mits het niet overdreven worde, afkeuring verdient. Integendeel zou ik het dwaas vinden als men als regel in omgekeerden zin handelde. Immers de waarschijnlijkheid is er voor, dat wij de zwakste zullen zijn. Maar daarom is nog te meer zelfvertrouwen noodig en daardoor versta ik het vertrouwen dat ieder onzer officieren moet bezielen, dat hij waar ook geplaatst, zijn vollen plicht zal doen.

Men heeft veel gedaan om dat zelfvertrouwen te schokken.

Men heeft meer dan eens uitgesproken dat wij schier weerloos zouden zijn. Ik heb dit altijd met leedwezen, ja met ergernis vernomen. Hoe! in een terrein als het onze zou eene macht van 80000 weerbare mannen, aangevoerd door 2000 officieren, die zich de weerbaarheid des lands tot levenstaak hebben gemaakt, weerloos zijn? Inderdaad in die uitdrukking

zou voor onze officieren een grove belediging liggen, indien de bedoeling niet ware geweest krachtige woorden te bezigen om aan te toonen hoe noodzakelijk verbeteringen in ons krijgswezen zijn. En toch met hoe goede bedoeling ook uitgesproken, naar mijne overtuiging werken zulke uitdrukkingen nadeelig, vooral als zij komen van de zijde van hen, wier kennis en karakter hooggeacht worden, want dan zijn het juist zulke woorden, die het meest het zelfvertrouwen schokken, vooral bij de jongeren. Is men toch weerloos, waartoe dient dan nog een poging tot strijd?

Daarbij komt, dat in den langdurigen vrede-toestand bij den jeugdigen leeftijd waarop de keuze van het beroep moet geschieden, de loopbaan van den officier veelal gekozen wordt zooals een andere, dikwijls zonder een bijzondere roeping van den jongeling, die daarvoor wordt bestemd. Ik geloof vast, dat tal van ouders die hun zoon tot officier bestemmen en meer dan gelukkig zijn, indien hij bij het admissie-examen een hoog nummer haalt, er geen flauw besef van hebben, welke zware taak op de schouders van hun zoon zal rusten, als gedurende zijne loopbaan de oorlogsfakkel ook in Nederland ontstoken wordt. Want zoo menig Nederlandsch jongeling wordt geboren, treedt in dienst, bereikt de hoogste militaire rangen, wordt gepensioneerd en sluit de oogen voor goed, zonder ooit den oorlog van nabij gekend te hebben.

Niet onwaarschijnlijk is het, dat — wellicht nog meer in de jongere dan in de latere levensjaren — bij een aantal officieren, althans zoolang zij alleen op zichzelf letten, wel eens de wensch opkomt, geroepen te worden ter verdediging van het vaderland het zwaard te trekken; de wensch eens in de gelegenheid te komen, om al hetgeen, waarover zij jaren gedacht hebben, in toepassing te brengen. Levendig herinner ik mij nog eene uitdrukking van den luitenant-generaal, destijds luitenant-kolonel Brialmont. Het was in 1868, toen hij te Utrecht een bezoek bracht aan den generaal van Limburg Stirum. In de volle kracht van het leven, vervuld met rechtmatige fierheid over zijne grootsche schepping, het geretrancheerde kamp van Antwerpen, destijds de eerste versterkte plaats ter wereld, zeide

hij op een toon, die deed gevoelen hoezeer die wensch nit het diepst van zijn binnenste kwam: »Et maintenant quelque chose à défendre." Dat ontbrak hem nog.

En nu — 25 jaren later — ontbreekt dit hem nog en hij is reeds gepensioneerd. Hoogstwaarschijnlijk wordt zijn harte-wensch niet vervuld. Maar toch zullen zijn werken blijven voortleven en hij steeds genoemd worden als een der eerste vestingbouwkundigen onzer eeuw.

De meesten zijn niet zoo gelukkig. Zal het meerendeel onzer wellicht eveneens ten grave dalen, zonder de oorlogspraktijk te hebben gezien, zonder in de gelegenheid te zijn geweest al het geleerde, al het overdachte aan de praktijk te toetsen, zij zullen zich tevreden moeten stellen met het bewustzijn hun plicht te hebben vervuld en anderen te hebben opgeleid en den weg gewezen om na hen hunne taak op zich te nemen.

»Alleen gekken kunnen den oorlog wenschen," zoo sprak niet lang geleden de Italiaansche Minister Crispi. Vooral voor een bewoner van een klein land als het onze zou het meer dan gek, zou het misdadig zijn een oorlog te bevorderen.

Maar niet misdadig is het, om wanneer eenmaal geheel buiten eigen toedoen de oorlog is ontstaan, het voor zichzelf een voorrecht te achten, wat aan zoo talrijke voorgangers niet gegund was, in de gelegenheid te zijn ook de kroon te zetten op zijn loopbaan als officier, door te toonen voor zijn verheven taak alles over te hebben.

Als al onze officieren met zulke gevoelens bezielde in den oorlog gaan, dan behoeft aan de verdediging van ons land niet gewanhoopt te worden, want dan zullen zij ook hunne manschappen van denzelfden geest weten te doordringen. Dan zullen zij ook niet angstvallig overwegen of een bomvrije dekking wel bestand is tegen alle soorten van projectielen, die de vijand daartegen zal kunnen bezigen, dan zal de commandant eener torpedoboot ook niet gaan uitrekenen de nadeelige kansen, die hij loopt bij een aanval op 's vijands oorlogsschepen.

In een van de laatste afleveringen van den *Militairen Spectator* wordt in een critiek van Pantser's »Heilige dagen" naar aanleiding van de daarin uitgesproken verwachting, dat

in oorlogstijd toewijding, zelfopoffering en plichtsbetrachting zullen gevonden worden, gezegd:

»Wij vreezen, dat hier P. zich wat al te veel door zijn gevoel heeft laten medesleepen, en een geacht kameraad, ridder der Militaire Willemsorde, met wien wij over dit onderwerp spraken, maar al te zeer gelijk had met de opmerking, dat de van Speijken nog altijd uitzonderingen zijn.»

Mij is eene brochure bekend, ook van een ridder der Militaire Willemsorde, waarin een dergelijke uitdrukking voorkomt. Daargelaten de vraag of het wel juist op den weg ligt van een ridder der Militaire Willemsorde, om de gevallen, waarin doodsvrachting wordt getoond, tot de uitzonderingen te rekenen, zoo vraag ik mij vergeefs af, welk nut een dergelijke uitdrukking kan hebben. Zal men zoodoende beter het »feu sacré» aanwakkeren dan met het bekende woord van Nelson: »Ond-Engeland verwacht dat ieder zijn plicht zal doen?»

De vraag zou kunnen rijzen of ik aanneem, dat een ieder dan grooten natuurlijken moed en daarenboven de geheele toewijding bezit, om zijn eigen persoon bij het begin van een oorlog, waarin Nederland is betrokken, geheel af te schrijven?

Wat den moed betreft, daaromtrent valt moeielijk een uitspraak te doen, daar het in onze tegenwoordige maatschappij zoo veilig is, dat iemand 80 jaar of ouder kan worden, zonder ooit feitelijk in bewust levensgevaar te zijn geweest.

Oefening in moed is daardoor niet wel mogelijk; het zou toch niet aangaan officieren en soldaten in vreedstijd herhaalde malen opzettelijk in groot levensgevaar te brengen. In Rusland wordt zij bij de bekende jachtcommando's (op beren, enz.) eenigermate in toepassing gebracht.

Ik voor mij geloof aan natuurlijken moed, maar niet velen hebben dien. Ik steun mijne meening op de uitspraken van mannen uit alle tijden.

Reeds Vegetius, een schrijver der vierde eeuw onzer jaartelling, zegt: »Weinigen worden dapper geboren.» En dat zeide hij van de Romeinen, die toch de wereld hebben overwonnen. Maar hij voegt er bij: »Velen worden het door een goede militaire opvoeding.»

Macchiavelli, de beroemde Italiaansche staatsman zegt: »De natuur levert weinig moedige mannen, door kunst en oefening worden er velen gevormd.»

Wilt gij een bevestiging uit lateren tijd, des te treffender omdat zij uitgesproken werd door een man, wien zeker niemand natuurlijken moed heeft ontzegd?

Op eene jachtpartij nabij Trachenberg in Silezië was de Pruisische veldmaarschalk Blücher de gast van de Gravin von Hatzfeldt. Naast hem aan tafel gezeten, richtte zij tot hem de vraag, wat er toch wel aan te doen was om te zorgen dat jongens, die geen buitengewone neiging tot daden van moed en bravoure aan den dag legden, toch om godswil geene poltrons of lafaards werden. En wat was het antwoord van Blücher, een van de dapperste »Haudegen» van zijn tijd:

»Madame, wenn der erste Kanonenschutz fällt, haben wir Einer wie der Andere nicht für einen Kreuzer Courage und möchten herzlich gern ausreizen. Aber jeder weisz, dasz er ein Hundsfott ist, wenn er davon läuft, und die Furcht, ein Hundsfott zu werden, ist grösser als die Furcht vor dem Tode. Deshalb läuft man nicht davon; ist man erst d'in im Feuer, so findet sich das Uebrige von selbst und es heisst »Vorwärts.»»

Het is dus het plicht- en eergevoel, dat den soldaat in staat stelt te volharden, hoe hachelijk het gevaar ook moge zijn.

Dat plichtgevoel, het doordrong den beroemden maarschalk Turenne, toen hij den dag vóór den veldslag de merkwaardige woorden sprak: »Tu trembles carcasse? Tu tremblerais bien plus si tu savais où je te conduirai demain.» Dat plichtgevoel, het spreekt nit hetgeen volgens de overlevering voor ruim tweeduizend jaar door Leonidas op de rots bij de Thermopylae werd geschreven: »Voorbijganger, zeg aan Sparta dat de driehonderd zijn gestorven om aan uwe heilige wetten te gehoorzamen.»

Wat nu de toewijding betreft, ben ik te optimistisch, indien ik onderstel dat die — als eenmaal de onafhankelijkheid van den vaderlandschen grond wordt bedreigd — bij nagenoeg alle, zoo niet alle Nederlandsche officieren zal aangetroffen worden? Ik hoop van neen, maar mocht onverhoopt de natuurlijke

toewijding bij sommigen ontbreken, dan moet ook het plichtgevoel bij hen daarvoor in de plaats treden.

Dat plichtgevoel kan en moet in tijd van vrede ontwikkeld worden en wel door steeds te eischen dat de gegeven bevelen strikt worden opgevolgd. Voorzeker zal die opvolging in tijd van vrede meestal niet zoo moeielijk zijn als in tijden van oorlog, maar daar tegenover staat, dat bij de bevelen in tijd van vrede, de strikte nakoming soms te wenschen overlaat, omdat de zaak niet van zoo groot belang wordt geacht. Maar juist de oefening om ook in het kleine te gehoorzamen, zal heilzaam werken, want gehoorzaamd moet worden niet omdat den ondergeschikte het ontvangen bevel niet ondoeltreffend schijnt, maar omdat het bevel is gegeven.

Afgezien van het geval, waarin wegens veranderde omstandigheden de mindere meent van een gegeven bevel te moeten afwijken, moet de superieur *zeker* zijn, dat het door hem gegeven bevel wordt opgevolgd. Men zal misschien zeggen, dat dit van zelf spreekt. Dit moest ook zoo zijn. Maar heb ik het zoo mis als ik meen, dat wel een ieder chef officieren onder zich heeft op wie hij vast en zeker kan rekenen, maar toch ook soms anderen, bij wie, hoewel zij volstrekt niet onwillig en overigens volstrekt niet onverdienstelijk zijn, het plichtgevoel niet zoo sterk ontwikkeld is, dat een bevel aan hen zekerheid geeft voor de uitvoering?

Meermalen berust het niet uitvoeren van een gegeven order alleen op eene vergissing of eene onattentie. Humane chefs — en wij hebben er vele in ons leger — zijn veelal geneigd zulk eene vergissing of onattentie met den mantel der liefde te bedekken, in de overtuiging dat ook henzelfen iets dergelijks zou kunnen overkomen. Toch geloof ik, dat het niet goed is dergelijke zaken al te licht op te nemen, omdat zij daardoor ook te licht worden geteld.

Wordt het plichtgevoel in vreedestijd bij voortduring ontwikkeld, dan zal men ook in oorlogstijd de vruchten daarvan plukken. Gehoorzaamheid tot in den dood, dit wordt vereischt. In de voorlaatste aflevering van den *Militairen Spectator* werd daarvan nog een schoon voorbeeld medegedeeld: »Kleër, die

in de Vendée het Republikeinsche leger aanvoerde, had op een der dagen van zijn terugtocht sedert zonsopgang tegen een vijand gestreden, wien de bekendheid met het bedekte terrein groot voordeel opleverde. Tegen den avond gekomen aan eene kleine rivier, die hij als dekking voor zijn terugtrekkend leger wilde gebruiken, deed hij een bataljonscommandant roepen, en gelastte dezen de brug tot het uiterste te verdedigen, hem deze strenge woorden toevoegende *«tu vas le faire tuer là avec ton bataillon.»* *«Oui, mon général,»* was het antwoord. Hij hield woord en het leger kwam in veiligheid.

Weid ik, Mijne Heeren, naar uwe meening wellicht wat te veel over dit punt uit, mij wil het voorkomen, alsof daarop niet altijd genoeg de nadruk wordt gelegd. Zoo zeide bijv. de heer den Beer Poortugael op den door mij reeds genoemden avond:

»Met een *voldoend* sterke en *goed geoeffende* macht is de slechtste linie goed te verdedigen, heeft men zelfs geene enkele linie noodig.» Later voegde de spreker nog daarbij den eisch van goede bewapening. Ik wil mij overtuigd houden, dat de geachte generaal onder »goed geoeffend» ook verstond »goed gedisciplineerd,» troepen bezielend met een goeden geest, doordrongen van eer- en plichtgevoel. Maar de vraag is, of al zijne hoorders dat ook daaronder begrepen.

Wordt met mij aangenomen, dat bij de verdediging van ons land de geest der troepen hoofdzaak is, en dat een goede geest bij het leger bezielend moet werken op de burgerij, dan zal er vermoedelijk geen verschil van meening bestaan omtrent de vraag of het nadeelig is door sombere en zwartgekleurde voorstellingen het zelfvertrouwen weg te nemen, de zaak zoo voor te stellen alsof er bij de nieuwere oorlogsmiddelen eigenlijk geen strijd meer mogelijk is.

Hoewel dit blijkens het zooeven aangehaalde volstrekt niet de meening is van den generaal den Beer Poortugael, zoo komen er toch in zijne voordracht uitdrukkingen voor, die zeker niet geschikt zijn om het vertrouwen op eene goede verdediging levendig te houden, Zoo hoorden wij o. a. »Reuzenbommen en granaten van 150 KG. gewicht, gevuld met meliniet of andere

springlading, worden bliksemsnel door de lucht geslingerd en slaan nu ineens, in aarden wallen, gaten van 8 M. middellijn en 4 à 5 M. diepte. Een borstwering van 7 of 8 M. dikte kan door zoo'n treffer selfs over eene lengte van 4 M. worden opgeruimd, een bres, die men met wagen en paard kan doortrekken."

De generaal gaf daarbij niet op, of hij zelf zulk een bres wel eens gezien had. Verder ging hij voort:

»Slaat zulk een melinietgranaat in een fort, dan brengt ze eene verwoesting teweeg, waarvan Ravachol, onzaliger gedachtenis, zou hebben gewatertand."

Mij kwam daarbij in de gedachte het eerste bericht omtrent de Fransche proeven met meliniet in het fort Malmaison.

»Een enkele dezer granaten," zoo werd toen gemeld, »schiet een geheel fort uit elkander."

Het komt mij voor, dat de nitwerking der groote granaten met brisante springmiddelen gevuld, al erg genoeg is, en dat men die niet erger behoeft voor te stellen dan de werkelijkheid. Ik houd mij overtuigd, dat de geheimhouding omtrent de genomen proeven daartoe veel bijdraagt. Het onbekende baart vrees. Ook onze Schoorlsche proeven zijn geheim. Toch zou ik tegenover de genoemde mededeelingen aan diegenen onzer, die kennis genomen hebben van het verslag over de Schoorlsche proeven, willen vragen of zij zich ook soms herinneren, of het zoo gemakkelijk was met brisante springmiddelen eene borstwering van zand op te ruimen.

De uitslag der Engelsche proeven in 1888 te Lydd genomen, zijn niet geheim gehouden. De brisante stof was *lyddiet*, zooals bekend is niets anders dan meliniet. En wat was daar nu de uitslag met betrekking tot de nitwerking op aardewerken?

»De projectielen met lyddiet gevuld hadden geen noemenswaard grooter nitwerking, dan die, waarvan de lading uit buskruit bestond."

De majoor Clarke, die de proeven heeft bijgewoond, bevestigt dit in zijn werk »*Fortification, its past achievements, recent development and future progress*» en zegt daarbij: »Brisante springmiddelen veroorzaken eene groote locale verwoesting op metselwerk en misschien groote moreele werking op de troepen,

hoewel dit laatste nog niet is geconstateerd. De springstukken zijn echter zeer klein, waardoor het nitwerkingsrayon beperkt is."

Bij diezelfde proeven werd ook uit een houwtiser van 203 mM. met granaten, gevuld met schietkatoen, gevurd op kazematten. Een kazemat had 3 M. spanning en was gedekt met een dubbele laag rails (de rails wegende 18 KG. per M.), waarop slechts 45 cM. beton en 1.70 M. gronddekking. Van de 20 worpen trof er een het doel. In de aarddekking werd een trechter gemaakt wijd 4.60 M. en diep 0.60 M.; van binnen was geene nitwerking zichtbaar.

Ik onthoud mij van verdere mededeelingen omtrent die proeven om uwe aandacht niet te zeer te vermoeien, maar mij dunkt dat zoowel deze proeven als die te Schoorl ons in het algemeen tot voorzichtigheid moeten manen, waar het geldt den nitslag van proeven, waaromtrent wij geen vertrouwbare gegevens hebben.

Ik voeg nog hierbij dat in het in 1892 uitgekomen »Repetitorium der Befestigungs-Lehre und des Festungskrieges" van v. Schultzenborff als axioma wordt gezegd: *Es ist unmöglich in Erdwölle durch Geschütze eine Bresche zu schiessen.*

De Generaal den Beer Poortugael schijnt weinig bezwaar te vinden in het schokken van het vertrouwen in het bestaande.

Hij zegt dat dit ook aan den man werd verweten, die zijn vriend waarschuwde, dat hij op zijn huis een bliksemafleider had, die niet goed was. Vergelijkingen zijn gewooulijk niet zuiver, maar deze schijnt mij al bijzonder onjuist. Immers een bliksemafleider leidt den bliksem af of niet; hij is goed of niet goed, een middenweg is er niet. Is hij niet goed, hij is goed te maken. Maar zou de Generaal den Beer Poortugael ons wat onze defensie betreft een in alle opzichten goeden bliksemafleider kunnen verschaffen? Immers neen. Al spanden we ons nog zoo in, er zal altijd veel overblijven wat wij anders zouden wenschen. Breekt de oorlog uit, dan zal men moeten handelen met de middelen, die men heeft en m. i. blijft het daarom verkeerd — ook al is het doel nog zoo goed — te zwarte voorstellingen te geven van het bestaande. Zal het bijv. de kracht der verdediging van eene vesting, van een fort verhoogen als de commandant steeds heeft moeten hooren dat zijne vesting of

zijn fort onverdedigbaar is? Dat ook *ik* den toestand onder de oogen wil zien, heb ik dunkt mij heden avond ondubbelzinnig getoond, maar ik wensch mij steeds te onthouden van iets, wat naar overdrijving zweemt.

Niet zonder leedwezen heb ik ook de meening van den Generaal den Beer Poortugael over onze Nieuwe Hollandse waterlinie vernomen. Die linie zou voortaan beschouwd moeten worden als eene sperlinie, waar wij in gunstige omstandigheden den vijand mogelijk lang, maar in ongunstige wellicht slechts kort zullen kunnen tegenhouden; daaraan zou derhalve niets meer ten koste gelegd moeten worden, terwijl men er alle zware vuurmonden — 15 cM. 14/24 en 12 cM. L. A. — eruit zou moeten nemen en in de werken niets anders behouden dan flankgeschut, mitrailleurs en Coehoornmortieren.

De Nieuwe Hollandse waterlinie te beschouwen als sperlinie! Mij dunkt als zoodanig is ze altijd beschouwd; het doel daarmede beoogd, is nooit anders geweest dan den vijand daardoor den toegang tot het westelijk gedeelte van ons land te versperren. Maar wil men die linie in gunstige omstandigheden lang verdedigen, dan schijnt het niet zeer logisch al dadelijk ongunstige omstandigheden te scheppen door het krachtige geschut uit de linie weg te voeren. Inderdaad is het niet duidelijk, waarom zoowel het vuren voorwaarts als het flankeren der linie alleen zou mogen geschieden uit mitrailleurs. De eenige reden, die daarvoor schijnt te bestaan, is de vrees, dat den vijand dat geschut in handen zal vallen als de linie bezwijkt en hij dat tegen ons zal keeren. Mijns inziens kan dit geen overwegend argument zijn. Zeker kan dat geschut den vijand eenigszins gemak verschaffen, maar of wij daarom in de achtergelegen stellingen veel meer vuur zullen krijgen, betwijfel ik zeer.

Bovendien zou de logische consequentie van deze vrees moeten zijn slechts *éene* defensie-linie te hebben en of dit nu juist in onze omstandigheden, d. w. z. bij de kans op oorlog tegen overmacht, op onze terreinen, en bij den taaien aard van ons volk een aanbevelenswaardig defensiestelsel zou zijn, geloof ik niet.

Kunnen wij een voldoende hoeveelheid licht snelvurend geschut en mitrailleurs in de linie plaatsen, dan zal dat zeker

in aanmerking komen, omdat er dan mogelijkheid bestaat bij het forceeren der linie op een of ander punt, bij het ontruimen der overige punten dit geschut geheel of gedeeltelijk mede te voeren, maar om, alleen uit angst, dat wij de linie niet lang zullen kunnen houden, reeds van te voren een gedeelte van het geschut, dat daarin noodig geacht wordt, weg te voeren en daardoor de verdediging te verzwakken, dat stelsel zou ik niet durven aanbevelen. Hoe zou men denken over den man, die aangevallen wordende, den knuppelstok, waarmede hij gewapend is, wegwierp, alleen uit vrees dat zijn aanrander hem dien zou afnemen en hem daarmede afranselen?

Het advies om aan de Nieuwe Hollandsche waterlinie niets meer ten koste te leggen, zou ik ook niet gaarne onderschrijven. De reden, dat er in de laatste jaren zoo goed als niets aan gedaan is, ligt — het is genoeg bekend — daarin, dat allen het er wel over eens schijnen te zijn, dat de versterking van de stelling van Amsterdam in de eerste plaats moet worden voltooid; dat men dus de beschikbare gelden in de eerste plaats voor die stelling moet bestemmen.

Daarbij kwam waarschijnlijk de overweging, dat wanneer men eenmaal begon aan het werkelijk bomvrij maken van *al* de gebouwen in de Nieuwe Hollandsche waterlinie, dit verscheidene millioenen zou kosten, terwijl misschien nog voordat die geheele verbetering tot stand was gekomen er weder nieuwe projectielen zouden zijn uitgevonden, waarmede de *verbeterde* dekkingen konden worden doorgeslagen.

Waarom de Nieuwe Hollandsche waterlinie niet mag worden verlaten, is toen het wetsontwerp-Schepel aanhangig was, herhaaldelijk en met nadruk aangetoond. Daar ook in de vorige week de Kapitein Snijders dit denkbeeld met kracht bestreed, zal ik mij thans niet in die quaestie verdiepen.

Genoemde Kapitein gaf daarop ook nog aan op welke wijze naar zijne meening de Nieuwe Hollandsche waterlinie verbeterd moest worden. Voorzooover hij zijne denkbeelden daaromtrent in de Vergadering ontwikkelde — dit moest in uittreksel geschieden wegens den beschikbaren tijd — kwamen zij hoofdzakelijk hierop neer:

a. Het wegvoeren van het geschut uit forten, voorzover het niet bestemd is voor eigen flankement en het flankement rechts en links van het fort (zoogenaamd groot flankement). Het fort overigens alleen voor infanterie-verdediging ingericht.

b. Het maken aan beide zijden van het fort van emplacementen voor een batterij pantserkanonnen van 57 m.m. (snelvurend geschut).

c. Het aanleggen van eenige permanente batterijen achter de lijn der forten tot het geven van vuur op groote afstanden in het voorterrein en het voorbereiden van den aanleg van batterijen voor den geschutstrijd.

d. Zoo eenigszins mogelijk het maken van bomvrije dekking (beton of ijzer) voor het groot flankement. Daarin zou dan tevens logies moeten worden gemaakt en een kruitmagazijn.

e. Aanleg van batterijen van pantserkanonnen als voren in de tusschenliniën, waar de afstand tusschen twee forten eenigszins aanzienlijk is.

f. Het zooveel mogelijk mobiel maken der vestingartillerie, zoodat de vijand nooit zekerheid heeft van de plaats der batterijen.

g. Verbeteren der communicatie in de forten door het maken van scherfvrije gangen.

Ware aan al deze eischen voldaan, voorzeker zou dan onze Nieuwe Hollandsche waterlinie in belangrijk beteren toestand zijn dan thans. Intusschen vrees ik, dat nu nog zooveel voor de Amsterdamsche stelling noodig is, men de eischen niet te hoog moet stellen.

Ook voor de inrichting der stelling van Amsterdam moet, dunkt mij, matiging gelden, zal het inderdaad ooit tot een voltooiing der stelling komen. Die matiging is ook *geoorloofd* wegens de van nature groote sterkte der beide stellingen.

Veroorloof mij, Mijne Heeren, bij het groote verschil van meening hier te lande omtrent hetgeen ons te doen staat, u met een enkel woord ook mijne meening mede te deelen omtrent de inrichting onzer inundatielinien. Ik doe het met bescheidenheid, maar ik mag toch zeggen na eene ernstige overdenking.

Dat het pantserfront van Julius Meyer, zooals het ons be-

schreven werd in zijn in 1892 uitgekomen brochure, groote gebreken heeft — hoeveel aanlokkelijks het ook op den eersten aanblik bood — is verleden week door kapitein Snijders duidelijk uiteengezet. Blijkens de juist verschenen nieuwe brochure van denzelfden schrijver »*Metz, durch Panzerfronten verteidigt*,» erkent hij zelf ook enkele der gebreken. Daarbij komt dat de kolonel Eland ons in de vorige week mededeelde, dat Julius Meyer, deze groote voorstander van pantserfronten, toch bij onze inundatielinien het behoud van forten of steunpunten noodig achtte. Ook naar mijne meening kunnen wij die niet missen.

Het hoofddoel van die forten is het zoogenaamd groot flankement; dat is het geven van onuitdoofbaar vuur rechts en links van het fort ter flankering der linie. In elk fort moet dus zijn in de keel een bomvrij gebouw — dienende tot logies en munitieberging — met *een* of *twee* teruggetrokken uitbouwen, waarin minstens zes vuurmonden gedekt worden opgesteld voor het groot flankement (minstens *drie* vuurmonden naar elke zijde) en bovendien minstens *twee* mitrailleurs tot verdediging der keel van het fort. Met het oog op dit laatste doel zijn *twee* uitbouwen beter dan *één*.

Brengt men nu tegen dit gebouw aan de voorzijde een glacisvormige gronddekking aan, aan den voet waarvan zich eene opstelling voor infanterie, voorzien van eenige schuilplaatsen bevindt en omringt men het geheel door eene breede natte gracht, door eene kade van de voorliggende inundatie gescheiden, dan zou deze inrichting m. i. de eenvoudigste zijn, die men zich voor de inrichting der forten kan denken. Bedrieg ik mij niet, dan is dit, wat de kolonel Eland als type voor onze forten wenscht. Wegens het vertrek van den laatsten trein van Utrecht naar hier, moest ik de vergadering van verleden week iets vóór den afloop verlaten, en kon ik zijne rede niet tot het einde aanhooren (1).

(1) Nader is mij gebleken dat dit niet geheel juist is en dat de Kolonel Eland het navolgende wenscht:

Tegen de voorzijde van het gebouw eene gronddekking met talud onder $\frac{1}{3}$; vóór en ter zijde daarvan een laag glacis als borstwering, met een hefkoepel op de samenkomst van vóór- en zijfronten (dus 2 in het geheel);

Ik leg er den nadruk op, dat de opstelling voor infanterie zich nabij *den roet* van het glacis moet bevinden, niet alleen omdat zij van uit de verte dan veel minder goed wordt gezien, maar vooral omdat de uitwerking van het infanterievuur dan zoo belangrijk grooter is. (Zeer duidelijk wordt dit o. a. aangetoond in N°. IV der Vertalingen en Overdrukken ons door onze Vereeniging in den loop van dit jaar verstrekt). Dit feit wordt bij verschillende overigens zeer verdienstelijke ontwerpen uit het oog verloren; ik zonder hierbij gaarne uit het ontwerp van den kapitein Swaving in zijn voor eenige maanden geleden verschenen geschrift: *»De aanwending van lichte pantsers bij de bevestiging der Stelling van Amsterdam.»*

Intusschen, hoe goed een aldus ingericht fort ook moge vol-doen aan zijne hoofdtak, het zorgen voor het groot flankement, in front zou het geen ander dan infanterievuur kunnen afgeven. Bij eene paniek onder de op wacht zijnde infanterie (bijv. des nachts bij eene overvalling), zou het fort in front weerloos zijn. Daarom voegt de kapitein Swaving aan het fort een viertal hefkoepels toe, elk voorzien van een snelvurend kanon van klein kaliber. Inderdaad zou door die toevoeging de stormvrijheid niet weinig worden verhoogd.

Niet alleen zullen die vuurmonden bij 's vijands nadering langs accessen of over de inundatiën een zeer krachtig vuur kunnen afgeven, maar ook in geval van eene paniek onder de infanteriebezetting kunnen zij, zelfs al mochten eenige aanvallers de gracht reeds overschreden hebben, het glacis zoodanig schoonvogen, dat de aanval zal mislukken.

Door sommigen wordt gevreesd, dat die hefkoepels spoedig door 's vijands vuur vernield zullen worden. Ik kan die vrees niet deelen, hoewel de mogelijkheid natuurlijk niet is uitgesloten. Gedurende den tijd, waarin zij niet vuren, zijn zij vol-

eene lichte keelborstwering, hoog 2 M., achter het gebouw; het geheel omringd door eene breede natte gracht en liefst door twee grachten, van elkander gescheiden door een dam, waarvan de kruin is gelegen op 0.5 M. beneden het hoogst mogelijke water (bijv. door overvoering van de inundatie) en die dam beplant met hakhout evenals het buitentalud van de gronddekking tegen het gebouw.

strekt onkwetsbaar voor het vuur uit kanonnen; alleen tegen de zware granaten uit mortieren geworpen zou het bovenpantser niet bestand zijn, maar volgens de teekeningen van Griison geldt het hier slechts een cirkel van 1.48 M. straal; de kans van treffen is dus zeer gering. Gedurende de oogenblikken, waarin uit den koepel gevraagd wordt, zou hij een verticaal doel geven van slechts 0.25 M. hoogte.

De vraag is, kan men met de hefkoepels volstaan? De stormvrijheid van het fort schijnt daardoor voldoende verzekerd. Men heeft dan een hindernis, eene breede natte gracht, waarbij hij vorst de bekende maatregelen moeten worden genomen, een gracht die *à bout portant* bestreken wordt door infanterievuur en waarop, indien die infanterie in haar taak mocht tekort schieten, granaatkartets- of kartetsvuur uit vier gepantserde snelvurende kanonnen kan worden afgegeven. Maar voor het vuur op groote afstanden en voor den geschutstrijd heeft men niets. Wat den geschutstrijd betreft, de vuurmonden tot het voeren van dien strijd bestemd, zullen buiten de forten moeten worden opgesteld. Dit wordt thans algemeen erkend, hoewel in de practijk helaas nog wel tegen dit beginsel gezondigd wordt. Ook behoeven die vuurmonden niet in eerste linie te liggen, daar zij indirect vuur moeten afgeven met groote invalshoeken, dus liefst uit korte kanonnen en mortieren.

Maar het vuur op groote afstanden heeft een ander en mijns inziens zeer gewichtig doel, namelijk het bestrijden van 's vijands eerste vestiging op groote afstanden in het voorterrein en het bemoeielijken van al zijn voorbereidende handelingen, die aan den geschutstrijd voorafgaan, dus het beschieten van alle eenigszins belangrijke troepenafdeelingen, die zichtbaar worden, van alle werkzaamheden van den aanvaller tot versterking der insluitingslinie, van zijne kantonnementen en parken, verder in het algemeen het onveilig maken van het voorliggend terrein en vooral van de aanmarschwegen des vijands en het bemoeielijken van den bouw zijner batterijen.

De kapitein Snijders wil dit vuur doen afgeven uit lange kanonnen van 12 en 15 cM., opgesteld *achter* de lijn der forten en de indirecte richting bezigende. Zelfs wanneer hij beschikte

over een pantserkoepel voor kanonnen van dat kaliber, zou hij dit geschut voor dat vuur niet willen gebruiken. Ongetwijfeld heeft hij daarvoor goede redenen; het te vroeg vuren uit het fort trekt het vijandelijk vuur tot zich en het streven moet juist zijn het vijandelijk vuur daarvan af te leiden, maar daartegenover staan m. i. twee nadeelen. Ten eerste dat daardoor in vreedetijd behalve het fort dergelijke permanente batterijen moeten gemaakt zijn, want den bouw daarvan tot oorlogstijd uit te stellen zou het tijdig gereed zijn daarvan in de waagschaal stellen; de kapitein Snijders geeft dit ook toe; maar in de tweede plaats kan uit lage batterijen, meer achterwaarts gelegen, waar op indirecte wijze gericht wordt, slechts een deel van de taak vervuld worden, die men zich voorstelt. Zal het doel volledig bereikt worden, dan moet men het voorterrein tot op grooten afstand beheerschen en daartoe moet althans door een deel der vuurmonden direct gericht kunnen worden. Daar waar het voorterrein, zooals veelal bij de Amsterdamsche stelling, op zeer grooten afstand geheel open is, moet men in den aanvang, zelfs op 4000 à 5000 M. vuur afgeven op zich vertoonende vijandelijke colonnes of op veldartillerie, die tracht een positie te vinden. Bij het vuur uit de achtergelegen lage batterijen zal dit doel niet geheel bereikt kunnen worden. Beschikte ik dan ook over een koepel met lange kanonnen op de forten, ik zou in deze eerste periode het vuur daaruit op ruime schaal gebruiken. Iets anders is het of ik met het oog op dit doel overal zware pantserkoepels op de forten zou plaatsen. Daardoor worden de kosten toch bovenmate vergroot. En in geen geval mogen, dunkt mij, kostbare pantserkoepels voor zwaar geschut daar worden geplaatst, waar de vijand in staat is, hetzij door bedekt terrein of door voorliggende dijken batterijen op betrekkelijk korten afstand te maken. Zoodra de afstand toch zoodanig wordt, dat de trefkans slechts eenigermate bevredigend is, zal de vijand niet verzuimen daarvan gebruik te maken. Aan hem zal wel bekend zijn de zwaarte der pantsers der koepels en welk geschut hij aan moet voeren om die te vernielen. Al is dat kaliber in zijn belegeringstrein niet voorhanden, niets belet hem toch met het oog op dit speciale doel vuurmonden van meer vermogen aan te voeren.

Mij dunkt, dat op elk punt, alwaar een pantserkoepel zal worden geplaatst, deze mogelijkheid nauwkeurig moet worden nagegaan. In geen geval zou ik de pantserkoepels door een bonnet willen dekken of gedekt op de achterzijde van het fort willen plaatsen. Immers kan men daaruit niet rechtstreeks gericht vuur geven, zoodat zij slechts in geringe mate kunnen bijdragen tot verhooging der stormvrijheid; en dan dunkt mij, dat zij de groote kosten niet waard zijn. In de meeste gevallen toch zal indirect gericht vuur ook uit open achterwaarts gelegen batterijen kunnen worden afgegeven.

De vraag zou kunnen rijzen: aangenomen dat koepels voor zware vuurmonden noodig zijn voor het geven van rechtstreeksch vuur, waarom plaatst gij die dan op de forten en niet in de tussehenruimten, aangezien daardoor het groote beginsel in den modernen vestingstrijd, verdeeling en versnippering der doelen voor den vijand, veel beter bereikt zal worden. Dit is ontegenzeggelijk juist, maar de daaraan verbonden nadeelen zullen nog al eens noodzaken hier van het beginsel af te wijken. Ten eerste zijn de kosten veel grooter, aangezien zulk een zware koepel eene afzonderlijke fundeering met onderbouw vereischt; in de tweede plaats zal in de meeste gevallen de stormvrijheid niet zoo goed verzekerd zijn als bij eene opstelling in de forten, terwijl eindelijk juist met het oog op de eerste periode en de daarin gevorderde beheersching van het terrein op groote afstanden, de eenigszins hoogere plaatsing op het fort voordeel geeft. De grootere kosten zullen in de meeste gevallen, waar zulk een rechtstreeksch vuur gevende groote koepel voor zware vuurmonden noodig wordt geacht, wel den doorslag geven.

De tussehen de forten gelegen gedeelten der linie worden dan zoo noodig voorzien van hindernissen, die van uit de forten worden geflankeerd en daarachter worden de opstellingen voor infanterie gemaakt, terwijl ook daar de plaats zal zijn voor de verplaatsbare pantserkanonnen van Schumann.

Bij onze liniën zal de hindernis veelal gevormd worden door de inundatie; coupures in de daarin gelegen kaden en wegen mogen niet achterwege blijven, terwijl op de punten waar

accessen de linie naderen of de inundatie smal is en over vrij vasten ondergrond loopt, pantserkanonnen moeten worden geplaatst. Nu is het een goed beginsel die infanterie-opstellingen en die pantserkanonnen zoodanig in het terrein op te stellen, dat de vijand ze op eenigen afstand niet vinden kan, maar bij onze inundatiestellingen, vooral in de positie van Amsterdam, zal het wel bijna altijd noodig wezen die opstellingen voor infanterie en artillerie nabij den dijk te nemen, hetzij omdat de aard van het terrein niet veroorlooft dergelijke opstellingen elders te maken daar men bijna overal bij de minste ingraving reeds op water stuit, hetzij omdat, om rechtstreeksch vuur te geven, men over den dijk, waartegen de inundatie steunt, heen moet varen. Inderdaad in die soort van terreinen kan men zich in het geheel niet ingraven. Zelfs op het terrein nabij het fort bij Rijnauwen, is dat niet mogelijk. Het terrein ligt daar niet hooger dan 2 M. + A. P. Het inundatiepeil is 1.55 M. Een pantserkoepel voor kanon van 5.3 cM. eischt een ingraving van 1.6 M. Om dien te kunnen opstellen, zonder de dijken te gebruiken, zal men eerst het terrein moeten ophoogen, hetgeen niet alleen veel arbeid en kosten zou veroorzaken, maar waardoor ook het groote nadeel ontstaat, dat de heuvels of terpen, waarin die pantserkanonnen zijn opgesteld, reeds op grooten afstand voor den vijand zichtbaar worden, terwijl juist het hoofddoel is, ze onzichtbaar te houden. Bovendien is dan van eene verplaatsing dier koepels, wanneer die noodig wordt geacht, geen sprake.

Daarom zal men bij onze inundatielinien wel doen te zorgen, dat men over de geheele lengte der tusschenlinie doorlopende dijken of kaden heeft. In die dijken worden dan de emplacementen voor de pantserkanonnen gemaakt of zoo noodig uitgesneden; daarin worden ook de opstellingsplaatsen en dekkingen voor infanterie gemaakt; daarachter loopt de gedeckte gemeenschap en de vijand ziet nu uit de verte niets anders dan eene lange doorlopende groene dijk, waarop over de geheele lengte en zeer dicht bij elkander bonnetten van 45 cM. hoogte zijn gemaakt of wel hout is geplant, waardoor het hem onmogelijk is te onderscheiden waar onze pantserkanonnen en infanterie-opstellingen zijn.

Die dijken of kaden dienen ook tot maskeering van alles hetgeen daarachter voorvalt; het maskeeren door houtbeplantingen is ongetwijfeld een zeer nuttig iets, en op teekeningen en plans zijn dergelijke maskes uitstekend, maar in de praktijk komen tal van moeielijkheden voor, zoodat die maskes altijd te wenschen zullen overlaten. Hier wil het hout niet groeien, daar groeit het te hard; hier willen de eigenaren niets van beplantingen weten; daar wordt het hout weder te vroeg gekapt. Daarbij komt nog het groote verschil der jaargetijden met betrekking tot de beplantingen. Daarin kan men nu wel eenigermate tegemoetkomen door bij het in staat van verdedigingstellen het groen uit te kappen of wel hier en daar takken bij te steken, maar dit staat bij mij vast, dat die maskes, die men verlangt, in oorlogstijd nooit zoo zullen zijn als men ze wenschen zou. Over een dijk of kade beschikt men altijd; intusschen behoeft het gebruik van houtmaskes daardoor volstrekt niet te zijn uitgesloten.

Bij de Amsterdamsche stelling bestaan die dijken op verreweg de meeste gedeelten; zij behoeven alleen eenigszins met het oog op het doel ingericht te worden en het komt mij voor, dat dit zoo mogelijk overal reeds in vreedestijd moest geschieden. Over andere groote gedeelten zijn die dijken reeds gemaakt, zoo bijv. dwars door den Haarlemmermeerpolder en van het fort Kudelstaart tot aan Uithoorn; er zijn echter nog eenige gedeelten over, waar geen dijken bestaan en waar even als op het laatstgenoemde vak gehandeld zou moeten worden. Ook de communicatie tusschen de deelen der stelling, die hier en daar veel te wenschen overlaat, wint daardoor aanzienlijk.

Daarbij komt nog iets. Al is men het er over eens, dat de geschutstrijd moet gevoerd worden uit vuurmonden achter de lijn der fortten opgesteld, daarom is dat in onze terreinen niet altijd mogelijk. De ondergrond zal dat lang niet overal toelaten. Getracht moet worden zooveel mogelijk het beginsel vast te houden; ook zal het zelfs op slechte gedeelten soms nog wel mogelijk zijn bijv. door gebruik te maken van de standplaatsen van hooibergen en dergelijke, alwaar de ondergrond is samengedrukt, maar zeer waarschijnlijk is het dat de opstelling der

vuurmonden soms kort achter den dekkenden dijk *moet* geschieden.

Die dijken hebben dus een veelzijdig nut: niet zeker is het, dat bij de bestaande dijken er altijd ruimte genoeg beschikbaar is om de communicatie daarachter te land te doen plaats hebben; in dat geval geschiedt zij te water; ook kan in dit geval de infanterie ondergebracht worden in van boven tegen granaatscherven gedekte schnuten, die kort achter den dijk worden vastgemeerd.

Dit zijn in het kort mijne denkbeelden omtrent de inrichting onzer inundatielinien bij de moderne aanvalsmiddelen. Keeren wij nu nog een oogenblik met onze gedachten terug naar de Nieuwe Hollandsche waterlinie en vragen wij naar het minimum dat daaraan gedaan zou moeten worden.

Met de voorstellen van den kapitein Snijders, u straks medegedeeld, kan ik mij in het algemeen wel vereenigen, maar eensdeels schijnen mij die eischen eenigszins hoog gesteld om ze bij de geheele linie toe te passen, anderdeels ontbreekt de verbindingsdijk, die ik ook op de hoofdpunten onzer Nieuwe Hollandsche waterlinie niet gaarne zou missen. Toch zou ook hij zulk een dijk noodig hebben, wilde hij de plaats zijner pantserkanonbatterijen niet aan den vijand verraden. Die batterijen moeten toch rechtstreeksch vuur geven en kunnen dus slechts in zeer beperkte mate zich door maskes dekken.

De dijk of gedekte linie zou bij Naarden moeten loopen van den bedekten weg tot aan de batterijen aan de Karnemelksloot en van daar nog een 500 M. westwaarts verlengd in het Naardermeer — en bij Utrecht althans van het fort op den Voordorpschen dijk, over de batterij aan den Hoofddijk, de keel der forten bij Rijnauwen en bij Vechten tot een 500 M. westwaarts van het Hemeltje. De noodige openingen zouden daarin kunnen worden gelaten.

De grond voor die gedekte linie wordt verkregen uit een gracht daarvoor. Het groot flankement moet gegeven worden uit opstellingen in de forten, zoowel op den hoofdwal, als uit de keelkazematten der reducts der forten bij Vechten en Rijnauwen.

Dat het den vijand zoo gemakkelijk zal vallen om geheel achter hooge traversen staande vuurmonden, die van boven en van achteren eene dekking tegen granaatscherven moeten krijgen, tot zwijgen te brengen, wil er bij mij niet in.

Omdat het echter mogelijk is, dat het groot flankement hier meer te wenschen overlaat, dan in eene linie waar dat groot flankement bepaald onnitdoofbaar moet genoemd worden, zou ik er op staan, dat de tussenlinie zelve eene gracht had, die haar eene voldoende stormvrijheid gaf en dat evenals door den kapitein Snijders wordt voorgesteld, op verschillende plaatsen achter den dijk pantserkanonbatterijen werden opgesteld.

Op sommige bijzonder bedreigde gedeelten zou ook in aanmerking kunnen komen verdediging volgens het stelsel van den heer Mongin door vuurmonden op duikaffuiten op spoorwagens geplaatst. Vooral wanneer van luchtballons tot observatie gebruik wordt gemaakt, zou eene dergelijke opstelling wegens het zeer mobiele der verdedigingsartillerie groot voordeel opleveren.

De vuurmonden, die den geschutstrijd zullen voeren, kunnen hier zonder bezwaar meer achterwaarts worden opgesteld, aangezien het terrein dit toelaat. Maar wil men het vuur op groote afstanden in de eerste periode ook gedeeltelijk rechtstreeks doen geven, dan zullen voor dit doel eenige lange vuurmonden van 12 en 15 cM. op den hoofdwal moeten blijven. Men zal die dan van boven en van achteren eene lichte dekking moeten verschaffen. Dat deze vuurmonden, die men onder het werkzaam vuur des vijands, als deze eens zijne batterijen heeft gemaakt, wel niet meer uit de forten naar buiten zal kunnen brengen, op den duur gedemonteerd zullen worden, is wel waarschijnlijk, maar het is zeer de vraag of zij dan niet reeds ruimschoots hunne taak zullen hebben vervuld.

Een eisch is, dat het buskruit en de ontplofbare stoffen veilig liggen; eene ontploffing van een gevuld kruitmagazijn in een fort zou toch de schromelijkste gevolgen na zich sleepen. Daarmede is niet gezegd, dat ik al de kruitmagazijnen in de linie van eene betondekking zou willen voorzien. Het komt mij toch voor, dat als de geschutstrijd buiten de forten wordt gevoerd, ook de benoodigde bomvrije ruimte in de forten bestemd

voor berging van buskruit en munitie belangrijk minder kan worden.

Beschikt men eindelijk over meer tijd en middelen, dan zal zeker het maken van scherfvrije communicatiën in de forten zooals de kapitein Snijders zich die voorstelt, ernstig in aanmerking komen.

De forten zelve bewapene men verder met een voldoende aantal mitrailleurs om in geval van nood daar op te treden, waar de inrichtingen voor bomvrij flankvuur door het vijandelijk vuur mochten zijn vernield en om in het algemeen de vuuruitwerking bij een stormaanval te verhoogen.

Wanneer de Nieuwe Hollandsche linie op die wijze was verbeterd, dan zou zij m. i. trots de eenigszins veronderde inrichting der werken een zeer krachtige verdedigingslinie blijken. Buitengewoon groote kosten zouden daarvoor niet gevorderd worden. Meer dan 4 ton gonds zouden de door mij gewenschte liniën bij Naarden en om Utrecht vermoedelijk niet kosten. Voegt men daarbij bijv. *f* 250.000 tot het bomvrij maken van een gedeelte der kruitmagazijnen, *f* 150.000 tot het eenigszins ter verdediging inrichten van bestaande dijken en het maken van onderbouwen voor pantserkanonnen en *f* 200.000 tot het aanschaffen van materieel tot dekking tegen granaatscherven, dan zou met 1 millioen gulden veel verbeterd zijn.

Daarbij komt dan nog een paar millioen voor den aankoop van mitrailleurs en pantserkanonnen van 5.3 cM. snelvarend geschut, waarvoor men wellicht 200 van de eerste en 100 van de laatste (beide met munitie) zou kunnen verkrijgen.

Natuurlijk zou alles niet in één jaar behoeven aangeschaft te worden.

Wanneer men bedenkt dat de 100 pantseraffuiten en de 200 mitrailleurs (die wij zouden aanschaffen boven degenen, die wij reeds bezitten) allen behooren tot het zeer verplaatsbaar geschut, dan zijn die getallen niet gering; het gaat toch niet aan te veronderstellen, dat de vijand alle punten der linie even krachtig zal aanvallen. Steun van het eene gedeelte der linie door materieel nit het andere kan zeer gemakkelijk gegeven worden en

wordt de linie geforceerd, dan zal zeker een groot deel nog de Stelling van Amsterdam kunnen bereiken.

Ten slotte, Mijne Heeren, een woord betreffende de vesting Naarden.

Is de meening van den Generaal den Beer Poortugaël omtrent de mogelijkheid eener goede verdediging der Nieuwe Holland-sche Waterlinie niet gunstig, veel ongunstiger nog is zij waar het geldt de verdediging van Naarden.

Zelfs wordt die vesting door hem een gevaarlijk punt genoemd, en hij zoude wenschen dat tot de slechting van Naarden werd overgegaan.

Het is mij bekend, dat de Generaal in dien wensch niet alleen staat. Ik weet dat ook andere mannen, wier gevoelen ik op hoogen prijs stel, in zijne meening deelen. Ook wordt zelfs in het Voorloopig Verslag op de Vestingbegrooting zoo terloops de meening uitgesproken, dat Naarden en Willemstad in oorlogstijd niet verdedigbaar zijn. Het is dan ook volstrekt niet onmogelijk dat eerlang ernstig in overweging wordt genomen tot de slechting der wallen van Naarden over te gaan. Ik heb die vraag ook ernstig overwogen en heb mij daartoe nogmaals opzettelijk naar Naarden begeven om te zien of ik daar ter plaatse ook tot dezelfde meening moest komen. Dit is echter het geval niet geweest; integendeel kwam ik tot de slotsom dat er te Naarden — werd de vesting aangevallen — voor den commandant der plaats een schoone gelegenheid is om met gebrekkige hulpmiddelen een groot doel te bereiken. Want de toestand is hier in veel opzichten gebrekkig; ik loochten het niet. Maar toch, al had ik de macht daartoe, ik geloof niet dat ik licht zou besluiten tot het slechten der vesting. Vergun mij u daarvoor in het kort de reden op te geven. Ook voor de vesting Naarden worde vóór hare ter dood veroordeeling en in afwachting of er zich ook betere kampioenen voor haar zullen opdoen, heden avond hier een — zij het ook kort en onvolledig — pleidooi gehouden. Dit is niet meer dan billijk.

Een van de gevaarlijkste zaken, die men bij een oorlog met

een overmachtigen aanvaller voor ons kan onderstellen is wel deze, dat de vijand met snelle marschen van onze oostelijke grens het land binnenrukt, alvorens wij nog in behoorlijken staat van tegenweer zijn. Ik geloof niet, dat iemand dit zal ontkennen.

Nu loopt de kortste weg van onze oostelijke grens benoorden de groote rivieren naar Amsterdam over Naarden. Dit niet alleen, maar de vijand zal zeer wel weten, dat al zijn wij op de open heiden niet tegen hem opgewassen, de weerstand zelfs van een veel kleiner leger in het lage polderterrein uiterst lastig kan zijn. Welnu, volgt hij den weg over Naarden, dan heeft hij tot Amsterdam slechts ruim 18 KM. polderterrein te doorloopen; hij dien over Utrecht ongeveer het dubbele. Dit is eene zaak van gewicht. Een ernstig argument dus voor hem om den weg over Naarden te volgen. Verondersteld nu, dat Naarden als vesting geslecht was, dan wordt op dien weg de eerste permanente positie bij Muiden aangetroffen: Muiden, gelegen op 11 KM. van Amsterdam; Muiden, de eenige versterkte plaats op den naasten weg van de oostelijke grens naar de hoofdstad. Is dit geruststellend? Is men zeker dat in deze veronderstelling de inundatiën vóór Muiden reeds voldoende gesteld zullen zijn? Ik weet zeer goed, dat al is dit het geval niet, Muiden toch wel te verdedigen is, maar het is toch geen gunstige omstandigheid. Nu hebben wij op dien weg liggen een vesting met revetementsmuren en natte grachten, bovendien aan de oost- en zuidzijde tot op een afstand van ongeveer 1000 M. in het voorterrein gedekt door talrijke vrij diepe zanderijsloten, eene vesting voorzien van eene groote hoeveelheid althans tegen het vuur uit veld- en licht belegeringsgeschut bomvrije gebouwen: eene vesting die ongetwijfeld den aanvaller bij zijn snel doordringen het „halt" zal toeroepen. Ik geloof niet, dat iemand mij dit zal tegenspreken. Hij die dit wel zou willen doen, wensch ik te vragen, hoe hij het dan zou aanleggen om de vesting eenvoudig te negeeren. En nu zegge men niet: door een aanval à la von Sauer, want de gegevens door von Sauer bij zijne aanvalswijze ondersteld zijn hier niet voorhanden, hij heeft hijv. — voor zoo- ver mij bekend — nooit ondersteld, dat de aanvallende troepen

slechts langs een klein aantal smalle défilé's in front tegen een vesting zouden moeten oprukken.

Intusschen ook bij een aanval volgens de methode van von Sauer moet toch begonnen worden met een beschieting.

Ik zal eens het voor ons ongunstigste geval aannemen, dat er geen gelegenheid is de positie ten zuiden van Bussum in behoorlijken staat van tegenweer te brengen en dat er geene voldoende sterke afdeling van ons veldleger tegenwoordig kan zijn om die positie te verdedigen. De beschieting zal aanvankelijk wel plaats hebben door veldartillerie, wellicht spoedig gevolgd door mortieren van 15 cM., want dat reeds dadelijk mortieren van 21 cM. in batterij zouden staan, is ondenkbaar, vooral als wij behoorlijk zorg hebben gedragen voor het vernielen van onze spoorwegbruggen.

Positiën voor die artillerie zullen er in overvloed te vinden zijn, vooral wanneer zij de indirecte richtmethode wil toepassen.

Hoog wordt gewoonlijk opgegeven van de zoo nadeelige ligging der vesting Naarden, door de domineerende hoogten die haar aan de oost- en zuidzijde omringen. Ook Generaal den Beer Poortugaal verzuimt niet daarop te wijzen; hij noemt Naarden een kogelputje. Even onwrikbaar als het onjuiste geloof is dat Naarden door Coehoorn zou zijn gebouwd, even vast is ook de overtuiging van het groote nadeel dat voor Naarden uit die hoogten voortspruit. Ik voor mij houd die meening nog voor een overblijfsel van de defileertheorie van de vroegere vestingbouwkunde. Heeft men wel eens nagegaan welk nadeel voor Naarden van die hoogten dreigt? De grootste hoogten liggen bewesten Blaricum ruim 4000 M. van de vesting, hare toppen liggen op 30 M. + A.P. Laat ons aannemen dat Naarden ongeveer ligt op A.P.; de vestingwal tusschen de bastions 7 à 8 M. hooger. Van die hoogten ziet men door het voorliggende hooie hout niets van Naarden; er zou dus indirect gericht vuur moeten worden afgegeven. Is er nu iemand die beweren kan dat er voor den aanvaller eenig voordeel in ligt dat hij op 4000 M. afstand 30 M. hooger staat?

Iets anders is het op den Sijdesberg ten zuidwesten van Huizen. Daar kan men wel iets van den vestingwal en den

toren van Naarden zien; de top van dien berg ligt op 21 M. boven A.P. en is ongeveer 3500 M. van den vestingwal verwijderd. Artillerie hier opgesteld zou dus rechtstreeks kunnen richten, maar doet zij dit, dan neemt zij ook het rechtstreeks gericht vuur der vesting mede in den koop. Tegenover den oostelijken vestingwal heeft zij daarbij hoegenaamd geen voordeel, maar theoretisch zou zij den westelijken vestingwal van Naarden van de achterzijde kunnen zien tot eene hoogte van 2 M. onder de vuurlijn, aannemende dat die in de keel even hoog ligt als in het front. Ik zeg *theoretisch*, want in de practijk wordt dit uitzicht op velerlei wijzen belemmerd, vooreerst door de bastions, die veel hooger zijn, dan door de huizen en de boomen. Bovendien is een groot gedeelte van dien walgang door parados beveiligd. Beweerd wordt dat van die hoogte de Amsterdamsche poort te zien zou zijn. Die bewering schijnt onjuist, want een vroegere eersaanzwyzend ingenieur te Naarden heeft daaromtrent een proef genomen door eene vlag op die poort te planten, welke vlag echter op de hoogte eerst zichtbaar werd toen zij verscheidene Meters hooger werd gehouden. Aangenomen echter dat de bewering wel juist ware, dan zou ik als ik die poort als aanvaller wenschte te vernielen, mijn artillerie toch liever opstellen nabij het bedekte terrein, bijv. 1200 M. westwaarts, dus zooveel dichter bij de vesting en dan mijne schoten doen observeeren van uit een hoogen boom of observatiepost. Maar waar blijft dan het voordeel van de domineerende hoogten?

Ik voor mij acht het eerder een voordeel dat Naarden niet 21 M. hooger ligt. Wij zijn eigenaardige menschen in het denigreeren van hetgeen wij hebben. Het fort Vechten ligt op het hoogste punt van het terrein aldaar en wij zijn het er allen over eens, dat de vijand het ontzaggenlijke voordeel heeft, dat hij dat Fort op groote afstanden overal duidelijk ziet uitsteken en naar hartelust zijn vuur daarop kan verdeelen en nu bij Naarden dit niet het geval is zeggen wij: Naarden ligt in een kogelputje.

De hoogten ten *zuiden* van Naarden liggen verder af en zijn niet zoo hoog dan die ten oosten daarvan; meer nadeel voor ons kan daaruit dus niet voortvloeien.

Dat het mogelijk is voor den vijand de Amsterdamsche poort te vernielen, zal ik zeker niet tegenspreken; daardoor zou de communicatie naar achteren veel bezwaarlijker worden. Een goed middel daartegen is zelf die vernieling te doen, dat wil zeggen die poorten af te breken, iets wat naar ik meen ook ernstig in overweging wordt genomen.

Tegen het indirecte vuur des vijands zal van den vestingwal vermoedelijk niet veel te doen zijn. Wel kan ons geschut vuren op eenigszins belangrijke afdeelingen des vijands, die zich mochten vertoonen, wel kunnen wij in algemeenen zin het terrein onveilig maken, maar het staat te vreezen, dat als de vijandelijke artillerie — wat verwacht kan worden — reeds dadelijk eenigszins sterk optreedt, het bedienen der vuurmonden op de wallen te veel verliezen zou veroorzaken in verband met het te bereiken doel.

Wordt het vuur aan onze zijde gestaakt, dan zal het vijandelijke vuur geen noemenswaardige uitwerking hebben op de vestingwerken en op de verdedigers, die gedekt zijn ondergebracht. Iets anders is het wat betreft de stad zelve. Intusschen *moeten* wij aannemen, dat de commandant reeds van het oogenblik af, waarop bekend werd, dat de vijand zijne richting op Naarden nam, al het mogelijke heeft gedaan om het grootste gedeelte der burgerij te bewegen de stad te verlaten. Wellicht zal aan dien wensch niet geheel zijn voldaan, maar zeer waarschijnlijk komt het mij voor, dat het vijandelijke vuur een krachtig motief zal blijken om aan dien wensch verder gevolg te geven.

Een deel der burgerij zal echter vermoedelijk in de kelders hunner woningen dekking zoeken.

De vraag is nu: zal het vuur der vijandelijke veld-artillerie en lichte mortieren brand veroorzaken? Vermoedelijk wel. Nu komt het mij voor, dat de verdedigers goed zullen doen, wanneer de brand reeds eenigszins gevorderd is, zoodat een belangrijke rookkolom opstijgt, niet te lang pogingen aan te wenden tot blusschen, omdat het vrij zeker is, dat de vijand een sterk vuur op den brand zal concentreeren en er onnoodig groote verliezen zouden geleden worden. Nemen wij nu aan,

dat hetzij door dit vuur, hetij in eene latere periode, de stad voor het grootste gedeelte afbrandt. Hoe lang zal dit branden duren? Het is moeielijk uit te maken. Ik herinner mij in mijn jeugd een brand in het dorp Lunteren. Deze was in den nacht ontstaan; toen ik te 9 uur v.m. aldaar kwam was het dorp reeds geheel afgebrand, maar op verscheiden plekken lag het vuur nog te smeulen. Het komt mij voor dat wanneer wij voor Naarden 24 uur stellen, de tijd ruim genoeg genomen is. Dit zal voor de bezetting zeker een moeielijk etmaal zijn. Niet onwaarschijnlijk is het toch, dat de vijand gedurende den brand zal trachten aan verschillende zijden tot de vesting te naderen en haar bestormen. Welke kans heeft hij hierbij? In de eerste plaats merk ik op dat het *Ronduit* niets met den brand te maken heeft en dat de nadering ten noorden van den Oostdijk dus door den brand niet gemakkelijker wordt.

Evenzoo is het gesteld met de batterijen aan de Karnemelksloot in het zuiden. Wil de vijand van het voordeel hem door den brand verstrekt gebruik maken, dan zal hij zijn aanval op de vesting zelve moeten richten, hoewel een gelijktijdige aanval op de vesting en de genoemde werken volstrekt niet is uitgesloten.

Een stormaanval op de vesting Naarden zelve nu kan niet anders plaats hebben, dan langs den Oostdijk, den kunstweg van Huizen en dien van Laren, zich nabij de vesting vereenigende en den kunstweg van Bussum, alle *défilés*. Nu heb ik meer dan eens de meening hooren verkondigen, dat wanneer Naarden afbrandde, men het op de wallen niet zou kunnen uithouden. Ik heb dit nooit begrepen. De huizen van Naarden liggen over het algemeen volstrekt zoo dicht niet bij den walgang. Vooral op het naar den vijand gekeerde front is de toestand niet ongunstig; de afstand der huizen tot den walgang bedraagt daar 40—60 M.; slechts op enkele punten wordt hij 15 M. en nu blijkt het toch bij elken brand van gewone huizen van het karakter van die in Naarden, dat men die huizen op zulk een afstand gerust naderen kan. Iets anders zou het zijn bij den brand van groote werkplaatsen en fabrieken, waar dikwijls zeer brandbare stoffen in groote hoeveelheden worden aange- troffen, zooals meelfabrieken, kaarsenfabrieken, om van ge-

vaarlijker zaken niet te spreken. Maar die vindt men -- voor-
zoover mij bekend — in Naarden niet.

Op den walgang zal men dus weinig last van den brand hebben. Alleen zou dit het geval kunnen zijn bij een sellen storm en in dit opzicht zou een Noordwesterstorm het gevaarlijkst zijn. Maar op zulk eene uitzondering mag men natuurlijk geen regel bouwen. Bovendien zal men in de bastions veel minder van den brand bemerken en in de mortierkazematten en den door eene voorgracht beveiligden bedekten weg zal men volstrekt niet daarvan te lijden hebben. Zou men nu inderdaad meenen, dat een storm des vijands onder zulke omstandigheden goede kans van slagen had? Eerst zouden zijne colonnes een marsch van minstens 1000 M. moeten maken langs *défilés*, die van uit de vesting geënfleerd worden, om daarna te stuiten op de voorgracht; deze zoude moeten worden overbrugd; als dit geschied ware zouden de vijandelijke troepen, na in het bezit te zijn gekomen van den bedekten weg nog de hoofdgracht, geflankeerd door in de lage flanken opgestelde vuurmonden moeten overtrekken. Het komt mij voor, dat de verdediging nog niet eens zoo bijzonder krachtig behoeft te zijn om eene zoodanige onderneming te doen mishukken.

Maar zal men wellicht zeggen: »De vijand zal voor en bij zulk een storm zoowel den hoofdwal als den bedekten weg onder een zoo krachtig vuur houden, dat de vuurmonden des verdedigers niet bediend zullen kunnen worden." Zeker zal hij dat trachten en in verband daarmee zij mij de volgende opmerking gegund. Hoog wordt in den regel opgegeven — en waarschijnlijk zeer terecht — van de nitwerking van het granaatkartetsvuur uit mortieren op de bedieningsmanschappen van achter borstweringen staande vuurmonden. Maar ik vraag: zou tegen dat vuur niets te doen zijn? Wij weten toch, dat reeds bij de verdediging van Sebastopol men zich tegen granaatscherven dekte door op de borstwering staande touwnetten. Zou een horizontaal touwnet geen voldoende dekking geven? zoo niet, dan toch zeker door staanders gedragen ijzeren platen of wel gegolfd ijzer met grond overdekt. De Denen hebben voor hunne infanterie draagbare pantserschilden aangeschaft,

bestand tegen geweervuur. Uit Fransche proeven is gebleken dat het chroomstaal bij een dikte van 4 mM. reeds een kogel uit het Lebelgeweer tegenhoudt. Ook bij de kustvuurmonden in open batterijen heeft het mij steeds getroffen hoezeer de bedieningsmanschappen bloot moeten staan aan het vuur van snelvurend geschut der schepen, maar ook hoe gemakkelijk aan hen dekking zou kunnen worden verschaft.

Dat reeds nu, alleen door de beschieting van veld-artillerie en lichte mortieren, onze op den wal staande vuurmonden onbruikbaar zouden zijn, kan niet aangenomen worden.

Bij mij staat het dan ook vast, dat als de commandant het hoofd niet verliest, en zijne aandacht niet te veel bij den brand bepaalt, de storm van den vijand in deze omstandigheden zal afgeslagen worden.

Waarschijnlijk zullen dan eenige dagen verloopen, waarin de vijand de vesting en de buitenwerken onder vuur zal houden met dezelfde artillerie totdat zwaardere vuurmonden in batterij zijn gebracht. In dien tijd zullen ook wij niet stilzitten, maar buiten de vesting vuurmonden in batterij brengen en ook de positie op andere wijze versterken.

Van het oogenblik, waarop het zware belegeringsgeschut van den vijand het vuur opent, begint voor de bezetting eene zwaardere taak. Niet alleen dat men het op de wallen opgestelde geschut grootendeels niet meer zal kunnen bedienen en het ook ten deele wel gedemonteerd zal worden, maar ook leveren de bomvrije dekkingen niet meer volledige veiligheid op als de vijand zijne zware torpedo-granaten begint te werpen. Deze bomvrije dekkingen zijn gedeeltelijk nog geen twintig jaar oud, gedeeltelijk zijn zij in het laatst der 17de eeuw gebouwd en deze laatste zou ik zeker veel minder vertrouwen dan de eerstgenoemde.

Bij de opening van het vuur uit het vijandelijke zware geschut zullen wij wel eenige gedeekt liggende batterijen hebben bewapend, maar ik geloof niet, dat wij den vijand daarmee buitengemeen veel kwaad kunnen doen, want hij kan zijne batterijen geheel gedeekt leggen in het hout. Zelfs een kabelballon zou ons hier zeer weinig helpen. De vijand zou meer daaraan

hebben, maar hij zal dien niet lang achtereen kunnen bezigen, omdat onze gedeekt liggende batterijen zich spoedig daarop zullen inschieten.

De bezetting zal nu een zwaren dienst hebben. Altijd gereed om een storm af te slaan en zelfs voor het gedeelte, dat in rust is, geene volstreckte veiligheid. Intusschen zal men m. i. in geenen deele moeten verwachten, dat alle bomvrije gewelven, het eene na het andere doorgeslagen zullen worden. De oppervlakte der meeste gebouwen is toch te gering, dan dat de vijand die afzonderlijk tot doel kan nemen. Vooral het worpvuur met torpedogranaten is door de groote lengte der projectielen weinig juist. De gebouwen nu liggen verspreid over eene oppervlakte van ongeveer 1500 M. breedte en 500 M. diepte en zelfs al wordt de plaats getroffen waar zich een gebouw bevindt, dan is nog niet altijd het gewelf op de juiste plaats getroffen. Eindelijk bestaan verscheiden gebouwen uit twee verdiepingen; altijd zullen zoodanige maatregelen te nemen zijn, dat de onderste dekking oplevert.

Zeër waarschijnlijk zal, wanneer zulc een gewelf wordt doorgeslagen, de slachting onder de daaronder rustende manschappen groot zijn. Zeker zal de commandant dan moeten overwegen, of het ook raadzaam is het rustende deel der manschappen buiten de vesting onder te brengen, zij het ook in vaartuigen. Natuurlijk moeten ook ten opzichte van het buskruit maatregelen genomen zijn. Zieken en gewonden worden zoo spoedig mogelijk achterwaarts vervoerd.

Ik loochen volstrekt niet dat de toestand van officieren en minderen nu hoogst moeielijk zal zijn. Met opzet zeg ik niet »niet benijdbaar" want juist aan hen is nu de gelegenheid gegeven blijk te geven van hunne toewijding. Vooral wanneer eenige gewelven zijn doorgeslagen zal de bezetting aan eene zware proef zijn onderworpen. Intusschen is het om de zooeven ontwikkelde redenen niet onwaarschijnlijk dat ook hier zal blijken, dat de Fransche senator Edmond Scherer het bij het rechte eind heeft als hij zegt *«qu'on fera bien, en général, de se rappeler ce grand précepte de sagesse pratique: rien ici-bas ne tourne jamais ni si mal ni si bien que nous l'avions craint ou espéré.»*

Bovendien, aangezien een ieder slechts één leven heeft te verliezen, is het voor het individu vrij onverschillig of hij alleen door een kogel wordt getroffen, dan wel of een aantal kameraden gelijktijdig omkomen. Ik zie echter geenszins over het hoofd, dat de indruk op de overblijvenden gemaakt, in het laatste geval veel grooter is; ik twijfel er ook geen oogenblik aan of het verblijf in de vesting in die omstandigheden heeft een groot verbruik aan fysieke en moreele krachten ten gevolge.

Kon Naarden ingesloten worden, dan geloof ik, dat zulk een toestand daarom niet lang zou kunnen voortduren.

Gelukkig is dit het geval niet. Zoowel voor den aanvoer van munitie en levensmiddelen en voor ontruiming van zieken en gewonden, als voor aanvulling en vervanging van het personeel moet de communicatie naar achteren open blijven. Wij moeten er echter steeds bedacht op zijn, dat de vijand ook trachten zal den weg en de vaart naar Muiden onder vuur te houden, maar daarnevens hebben wij den zeedijk, en den weg langs het strand; voorts de Meerkade en den spoorweg naar Uitermeer, eindelijk de zee zelve; de vijand kan het ons op die communicatielijnen ongetwijfeld lastig maken, maar die allen geheel afsnijden, kan hij niet.

Bij mij is opgekomen de vraag of het niet goed zou zijn te bepalen, dat elke compagnie infanterie of artillerie, die bijv. een vierde van hare sterkte had verloren, werd afgelost. Ware deze regel aan de troepen bekend, dan zou daardoor de te sterke indruk van geleden verliezen, die zich wellicht gaat vestigen door de groote uitwerking van een projectiel op een bepaald punt, tegen worden gegaan. Een ieder zou weten dat de verliezen toch nog niet zoo bar zijn, als hij meende. Ook zou het mij volstrekt niet verwonderen, als door sommige compagnieën en althans door sommige individuen daartoe behoorende, het verzoek werd gedaan op den cerepost te mogen blijven.

Men vergete niet, dat in zoodanige omstandigheden de oogen van het geheele land zouden gevestigd zijn op de kleine, gebrekkige vesting, die zich zoo heldhaftig verdedigt; het moet dan een ceretitel worden tot de bezetting van Naarden te hebben behoord. Ook met onderscheidingen zou men niet te karig

moeten zijn en zij zouden reeds tijdens het beleg gegeven moeten worden. Ik geloof vast dat het mogelijk is door zulke middelen den geest en den moed bij de bezetting levendig te houden. Maar in de eerste plaats komt het op den commandant aan. Zijn hij en zijne officieren vast besloten de vesting niet over te geven, houden zij de order van Klebër aan zijn bataljons-commandant voor oogen »Tu vas te faire tuer là avec ton bataillon,» dan kan alleen door storm de vesting genomen worden. Maar niet, dan nadat het den vijand stroomen bloeds kost. Immers op de laatste 1000 M. tot de vesting kan de vijand zich nergens ingraven dan alleen op den Oostdijk, omdat zijne loopgraven dadelijk onder water zouden staan en aan de gedekte nadering langs zulk een smal acces als de Oostdijk onder het vuur onzer mortieren en indirect vurende kanonbatterijen en bij de herhaalde nachtelijke uitvallen, die wij op het hoofd zijner aardrooling moeten doen, zullen de grootste bezwaren verbonden wezen.

Het is hier de plaats voor de verdedigers om te toonen, dat zij doordrongen zijn van het eer- en plichtgevoel, waarop ik straks wees; en mocht dit in de moeielijke omstandigheden, waarin de bezetting zich bevindt, bij sommigen een harden strijd te doorstaan hebben, daar is dunkt mij nog een gewichtiger reden om niet te versagen. Want eenmaal hetzij wat vroeger, hetzij wat later moeten wij toch allen het tijdelijke met het eeuwige verwisselen; de meesten doen dit op het ziekbed; is het dan voor een soldaat niet verre te verkiezen het leven te laten bij den strijd voor zijn land, in de vervulling zijner verheven roeping? Hem wacht dan ook het hoogste loon, de onsterfelijkheid.

En al is het niet waarschijnlijk dat van allen, de hooger en zoowel als de minderen, afzonderlijke heldedaden zullen zijn op te teekenen, toch zullen allen, die bij de heldhaftige verdediging der vesting hun plicht gedaan hebben, hun deel dragen in den roem, die de bezetting ten deel zal vallen. Als deelgenoot van de verdediging blijft zijn nagedachtenis vereenigd. Wie herinnert zich niet de schoone woorden van von der Goltz in zijn bekend werk: »*Das Volk in Waffen*»:

»Konden de graven zich openen en trad een Macedoniër

voor ons op, die met Alexander den Grooten door den Granikus trok, wij zouden, ook al was het slechts een gewoon soldaat, meenen Alexander zelf te zien. Zou een Karthaagsch soldaat, die met Hannibal de Alpen overschreed, ons niet toeschijnen als een deel van den grooten veldheer zelve?

»In de voorstelling der nakomelingschap hebben de minste strijders een rechtstreeksch deel aan de grootheid van den veldheer zelve. Zij laat de verschillen in rang varen en neemt in haren eerbied voor groote daden al degenen op, die daaraan deel hadden, zij het ook in de laagste rangen. Zouden wij niet met achting, ja met bewondering den grenadier van Leuthen aanstaren, als hij heden uit zijn graf oprees en zouden wij niet vergeten, dat hij slechts een soldaat was evenals anderen, die met hem leefden en zooals er zoovelen in onze dagen zijn. Een gelukkig toeval was oorzaak, dat hij deelnam aan een groote daad in de wereldgeschiedenis en dit verleent hem adel in onze oogen; wij vragen niet naar zijn persoonlijke verdiensten.»

Is de bezetting met den goeden geest bezielde, en wordt er zorg gedragen dat door tijdige aflossing, waar deze vereischt wordt, de moreele en fysieke krachten niet uitgeput raken, dan komt het mij voor, dat niemand kan uitmaken, hoe lang de verdediging wel gerekt kan worden. Zeker zal er in eene latere periode ook veel materieel vernield zijn, maar al zijn ook verreweg de meeste vuurmonden niet meer in staat het vuur des vijands te beantwoorden, onmogelijk zal het den vijand zijn ons vuur geheel uit te dooven, als wij slechts zorgen te beschikken over een voldoende hoeveelheid licht, snelvuwend geschut en mitrailleurs. Hoe hevig ook het vuur des vijands moge zijn, bijna altijd zal het mogelijk wezen dit lichte geschut of deze mitrailleurs voldoende gedekt op te stellen, om het als de vijandelijke storm een aanvang neemt achter de borstwering te brengen. Maar daartoe is het noodig dat wij eene voldoende hoeveelheid van dat geschut bezitten. Thans is dit nog het geval niet. In de bij de oorlogsbegroting van dit jaar gevoegde staten komt nog geen enkel snelvuwend stuk geschut voor en het aantal mitrailleurs bedraagt nog slechts 165. Gaat men nu

na over hoeveel punten die vuurmonden moeten verdeeld worden, dan is het niet twijfelachtig, dat wij er veel te weinig bezitten. Gelukkig valt de aanschaffing daarvan binnen de grenzen onzer financieele draagkracht en in deze richting moet met kracht worden voortgegaan. Zie ik goed, dan zal het behoud van het meerendeel onzer stellingen of positiën niet afhangen van het grooter of kleiner aantal stukken, waarmede wij den geschtstrijd kunnen voeren, hoewel ook dit in geenen deele onverschillig is, maar wel van de vraag of wij altijd, in welke periode van den aanval ook, den vijand bij een door hem te verrichten storm met moorddadig vuur kunnen ontvangen. Licht, verplaatsbaar, snelvurend geschut, daarin moet, naast een dengdelijk infanteriegeweer, de kracht onzer verdediging gezocht worden.

De Generaal den Beer Poortugael meent, dat men met stormvrijheid niet ver genoeg komt. »Sedan,» zegt hij, »was ook stormvrij, maar tot stormen is 't niet gekomen en komt het zelden. Het was er eenvoudig niet nit te houden wegens het artillerievuur, waaraan het bloot stond. *Les soldats pressés contre les murs, jetés dans les fossés, étaient dérimés par l'artillerie.* Naarden in 't klein Sedan. *Incapable de résister à la puissance de la nouvelle artillerie* zou het wellicht spoedig vallen.»

Ik kan niet ontveinzen, dat deze vergelijking van Naarden met Sedan door den scherpzinnigen krijgsgeschiedkundige mij eenigszins heeft verbaasd. Het kan hem toch niet zijn ontgaan, dat de moorddadige nitwerking van de Duitsche artillerie op de soldaten, waarvan hier sprake is, werd veroorzaakt, doordien het geheele Fransche leger, wellicht 80000 man sterk, een schuilplaats zocht in en om een kleine vesting als Sedan. Moest ons zooveel zwakker veldleger een toevluchtsoord in Naarden zoeken, dan ware de vergelijking juist, maar niemand denkt immers daaraan?

Dat overigens eene vesting nog wel verdedigbaar is, ook al ligt de stad zelve in puin, is door de geschiedenis voldoende bewezen. In 1813 bleven in de Spaansche vesting St. Sebastian van de 600 huizen ten laatste slechts 6 staan; dat was echter voor de Fransen geen reden haar over te geven. Na het beleg

van Venetië door de Oostenrijkers in 1848—1849 was slechts het vierde gedeelte van de huizen dier groote stad bewoonbaar; dit had geen afbreuk aan de hardnekkige verdediging gedaan.

De Generaal den Beer Poortugael heeft nog eene vrees en wel deze: als Naarden valt, vindt de vijand daar een vast punt, een versterkten wal, een menigte geschut en een tuighuis vol met bijna alles, wat hij noodig heeft om Muiden aan te vallen.

Wat den versterkten wal betreft, ik kan mij niet goed voorstellen welk belangrijk voordeel de vijand daarvan zou hebben bij een aanval op Muiden, in aanmerking genomen dat de afstand tusschen Naarden en Muiden 7000 M. bedraagt. Zal men op dien afstand Muiden gaan kanonneeren? En zoo ja, zou dan, als de wallen van Naarden er niet waren, het niet even goed mogelijk zijn batterijen op dien afstand gedekt aan te leggen en te bedienen?

Voorts het materieel dat den vijand in handen zal vallen als Naarden moet zwichten en waarmede hij Muiden aan zal vallen. Is dat een overwegend nadeel? Onderstellen wij dat onze vijand zoo armoedig is, dat hij anders geen eigen materieel genoeg zal hebben om den aanval op Muiden te doen? In elk geval bestaat er een goed middel om dat nadeel zooveel mogelijk te beperken en dat is: Standhouden tot nagenoeg al het zware materieel door het vijandelijke vuur is vernield.

Welke voordeelen worden nu verkregen door Naarden tot het uiterste te verdedigen? Ik geloof niet, dat het noodig zal zijn, dit breedvoerig uiteen te zetten.

Elken dag, dat Naarden het houdt, wordt het avanceeren des vijands in de richting van Amsterdam opgehouden, wordt gelegenheid verkregen tot het volledig stellen der inundatiën voor Muiden, tot het deugdelijk in staat van verdediging brengen dier vesting, tot het nemen van de noodige maatregelen betreffende de kruidfabriek op ongeveer 1 K.M. achter Muiden gelegen en tot het tijdelijk versterken van Muiderberg. Houdt Naarden het lang genoeg, dan moet de laatste positie een zoodanige kracht kunnen ontwikkelen, dat de vijand door den val van Naarden nog niet veel gewonnen heeft.

Nu geeft de Generaal den Beer Poortingael het advies : Slecht *Naarden* en versterk *Muiderberg*. Dit staat dan ook vast, dat als *Naarden* als vesting wordt opgegeven, dit niet geschieden mag, voordat *Muiderberg* deugdelijk permanent versterkt is, want als *Muiderberg* in eerste linie ligt, mag er natuurlijk niet op gerekend worden, dat er in alle omstandigheden tijd genoeg beschikbaar zal zijn om het voldoende in staat van tegenweer te brengen. Bovendien zal bij eene tijdelijke versterking het verkrijgen van eene voldoende stormvrijheid nog hoofdbrekens genoeg kosten.

Bestonden de vestingwerken van *Naarden* nu niet, dan zou het inderdaad in aanmerking komen die niet te maken en *Muiderberg* deugdelijk te versterken, maar de wallen van *Naarden* werden reeds in de 14de eeuw aangelegd, terwijl de vestingwerken voortdurend verbeterd werden, het laatst kort na de in werking treding van de vestingwet. Mijns inziens zou het een bepaalde font zijn, eene vesting, die op de voor ons gevaarlijkste aanvalsrichting van een van de oostelijke grens naderenden vijand ligt, te slechten, zelfs al ware het dat zij ons slechts eenige dagen tijdwinst kon geven. Ik voor mij geloof echter, dat bij goede verdediging en bij eenig geluk — want in den oorlog is eenig geluk onmisbaar — men *Naarden* zeker eenige weken zal kunnen houden. Ik kan dat niet bewijzen, maar ik kom op tegen de onderstelling dat als de noodige maatregelen, die in onze macht liggen, genomen worden, alleen door het vijandelijke artillerie-vuur de bezetting de verdediging zou moeten opgeven, dat men, zooals men zegt, het er niet zou kunnen nithouden. Laat ons elkander dat toch niet wijs maken, want wij zouden eindigen met het te gelooven. In de krijgsgeschiedenis komt zoo menig feit voor, waar de verliezen ontzettend waren, maar waar men het toch nithield. Maar, zegt men, de verliezen concentreerden zich toen niet in zoo korten tijd. Somtijds wel. Zoo werden bijv. in den slag bij *Trafalgar* op het Spaansche linieschip *Santa Anna* in enkele seconden 400 man buiten gevecht gesteld door een salvo van het Engelsche linieschip »*Royal Sovereign*." De Spanjaard werd aan de bekzijde op zeer korten afstand geënfleerd door den Engelschman,

die al zijne kanonnen te voren met twee kogels geladen had, zoodat hij met *één* salvo ongeveer 2000 K.G. ijzer in de *Santa Anna* slingerde. In een der laatste afleveringen van het Engelsche geïllustreerde blad »the Graphic» komt eene afbeelding voor van een zeil van de »*Victory*», het admiraalschap van Nelson in dien slag; het ziet er uit als eene zeef en de granaten met brisante lading kunnen bezwaarlijk een zeil meer havenen, dan hier het geval was.

Zelfs wanneer er geld genoeg beschikbaar kon worden gesteld om Muiderberg permanent dengdelijk te versterken; en wij weten allen, hoeveel er nog noodig is voor de andere fronten der stelling van Amsterdam, dan nog zou ik mij tweemaal bedenken, alvorens ik het doodvonnis over de wallen van Naarden nitsprak. Men vergete niet dat het fort op Muiderberg slechts hoogstens 3 K.M. vóór Muiden zou liggen, dat dus de eerste ernstige weerstand bij een opmarsch van een overmachtigen aanvaller, van het Oosten komende, eerst op 14 K.M. van de hoofdstad zou worden aangetroffen.

Reeds in 1672 was op voorstel van van Beverningh de stelling van Amsterdam beschouwd als de *tweede pees op den boog*, de plaats waar, als de generale defensielijn was doorgebroken, tot het niterste zou worden standgehouden en sedert dien tijd is Amsterdam altijd beschouwd als het rednit onzer landsverdediging. Ook bij de vestingwet van 1874 is dit beginsel gehandhaafd. Van welke zijde de vijand ons ook aan moge vallen, hij zal of eene landing moeten doen, of een onzer versterkte punten aan de kust moeten nemen, of eerst eene andere linie van defensie moeten doorbreken.

Reeds nu is het beginsel het zwakst in het oog gehouden bij Muiden, dat tot de Nieuwe Hollandse waterlinie behoorde en dat men verplicht was ook tot de stelling van Amsterdam te rekenen, omdat eene meer terugwaartsche lijn te dicht bij de hoofdstad zou liggen. Muiden is dus een allerbelangrijkst punt omdat het eigenlijk tot de beide liniën behoort. Maar vóór Muiden ligt nu nog Naarden, dat bij een manmoedige verdediging ons zeker ruimschoots tijd zal ver-

schaffen de linie bij Muiden zoodanig in te richten, dat zij bijna onneembaar wordt: met de slechting van de wallen van Naarden blijft er op dit gevaarlijke punt slechts eene enkele verdedigingslinie over, want zelfs wanneer Muiderberg ware versterkt, is de afstand tot Muiden te gering om van twee liniën van verdediging te kunnen spreken. En denkt men dan in verband met den afstand van Muiden tot Amsterdam (11 KM.) aan de monstervuurmonden van den tegenwoordigen tijd, die hunne projectielen ruim 20 KM. ver brengen, scheepskanonnen wel is waar, maar die toch per as overal gebracht kunnen worden, dan dunkt mij dat ook die overweging ertoe bij kan dragen, hen, die geroepen zullen zijn te beslissen of al dan niet de schendende hand aan de vesting Naarden zal worden geslagen, te doen besluiten zich te houden aan het woord, voor meer dan twee eeuwen op Naarden's muren gegrift: »De dankbare nakomelingschap honde het duurzaam in stand.»

Mijne Heeren! Ik ontveins mij geenszins dat ik hier volstrekt geen grondige niteenzetting heb gegeven van de gunstige of ongunstige kansen voor een eenigszins langdurige verdediging der vesting Naarden; evenmin van de middelen om op vrij eenvoudige wijze tegen het grootste gevaar, dat die vesting dreigt, te voorzien, maar gij zult mij dit ten goede houden, omdat een zoodanige openbare bespreking onmogelijk in 's Lands belang kan zijn en dit is inderdaad een bezwaar verbonden aan het onderwerp, dat ons thans bezig houdt. Tegenover den aandrang — zeer zeker van bevoegde zijde — om Naarden te slechten, heb ik hier alleen willen aanvoeren, wat zonder bezwaar gezegd kon worden.

Gij zult wellicht zeggen, dat ik niets bewezen heb. Ik geef dit toe. Bewijzen kon ik niets; ik heb weinig meer gedaan dan opgegeven wat mijn meening, mijn geloof op dit punt is, en daarbij het een en ander vermeld, waarop deze meening steunt; ik heb alleen willen doen uitkomen — en dit niet alleen ten opzichte van de vesting Naarden -- dat naar mijne overtuiging wij reeds in vreedstijd ernstig bezig zijn onzen

ondergang voor te bereiden, indien wij elkander steeds trachten te betoogen, dat het hier of daar niet uit te houden zal zijn, dat deze of die positie niet verdedigbaar is, of dat de van Speyken altijd tot de uitzonderingen moeten gerekend worden. Ik heb alleen willen wijzen op het feit, het onwrikbare feit, dat trots alle verbeteringen in de aanvalsmiddelen toch ook thans — even als alle eeuwen door — het de harten zijn, die den doorslag geven: dat wij daarom elkander niet moeten ontmoedigen, maar wel elkander opwekken tot plichtsvervulling, zoo noodig ook tot den dood.

Waren allen, die geroepen zullen worden de verdediging te voeren, bereid zich geheel op te offeren, dan zou — hoeveel er ook aan ons krijgswezen moge ontbreken — de zegepraal des vijands — bij de geaardheid van onze terreinen — zeer twijfelachtig worden.

En moeten wij dan toch — hetzij door de groote overmacht des vijands, hetzij door invallende hevige vorst, hetzij door de gebrekkige hulpmiddelen, waarmede men ons tegen den vijand liet optreden — het onderspit delven, moge het dan zijn evenals de ondergang der Oost-Gothen onder hunnen laatsten koning Tejas, in Dahn's heldenroman *»Ein Kampf um Rom«* zoo meesterlijk beschreven.

Maar als zoo de verdediging wordt gevoerd, dan is het zeer waarschijnlijk — zelfs indien het den vijand gelukt zijne vlag te doen wapperen van den Westertoren te Amsterdam — dat het hoofddoel der verdediging, behoud van ons onafhankelijk volksbestaan toch wordt bereikt. Ik voor mij althans — natuurlijk kan ik mij hierin bedriegen — acht annexatie van ons geheele land bij eene andere mogendheid alleen denkbaar, indien wij in enkele dagen door een overmachtigen vijand onder den voet worden geloopt: indien de natie zich daarna nog niet eens goed rekenschap heeft gegeven, wat er eigenlijk is geschied, wanneer zij zich nog niet eens ernstig in den oorlogstoestand heeft verplaatst: wanneer nog de koele, nuchtere, berekenende beschouwingen van den vreedetijd bij velen den hoven toon voeren; wanneer er eigenlijk nog geen tijd is geweest de vaderlands-lievende gevoelens, die ongetwijfeld bij ons volk aanwezig zijn,

maar sluimeren, geheel op te wekken. Maar om die volledig op te wekken, moet er oorlog zijn gevoerd, moet er met energie zijn gestreden, moeten er daden van buitengewone opoffering hebben plaats gehad, moet het voorbeeld zijn gegeven, waartoe toewijding en vaderlandsliefde in staat zijn.

En als dan — zooals bij een hardnekkigen strijd tussehen twee volken niet kan nithijven — verbittering is ontstaan, haat tegen den overweldiger, dan zal het naar mijne meening — al heeft de laatste ten slotte het pleit gewonnen — niet licht tot eene annexatie van Nederland komen, niet alleen om den invloed der andere mogendheden, die zich zeker zal doen gelden, maar ook omdat de overweldiger wel zal beseffen, dat annexatie van een grondgebied, bewoond door een verbitterd volk, geheel vervuld met haat tegen den veroveraar, geen kracht kan bijbrengen, maar veeleer een bron is van moeilijkheden.

(Deze rede wordt luide toegejuicht.)

De VOORZITTER: Is er ook een van de heeren, die het woord verlangt tot het vragen van inlichting of om eenige opmerking te maken?

De heer NIPPELS: Ik ontveins mij niet, dat het gewaagd is in een strijd van meeningen te treden met iemand van het verleden en het heden van den spreker van dezen avond; maar het komt mij voor, dat het minder erg is overwonnen mits overtuigd naar huis te gaan, dan het denkbeeld mede te nemen dat men eene belangrijke aanmerking op de rede van den spreker heeft en den moed niet heeft gehad hem dit te zeggen.

Bij zijne bespreking van de verdediging van ons vaderland heeft spreker alleen zijne aandacht geschonken aan het afweren van een aanval, hij heeft de mogelijkheid om dien aanval te voorkomen buiten beschouwing gelaten. En toch meen ik dat het behoud van den vrede de mooiste verdediging is, welke men het vaderland schenken kan.

De geachte spreker bracht terecht hulde aan de wijze, waarop in België vooral dank zij generaal de Briahmont met spoed aan het verwezenlijken der noodig geoordeelde werken is gearheid.

Onze Zuiderbuur heeft, voergelicht door den meester op vestingbouwgebied, een centraal reduit, Antwerpen, als laatste bolwerk zijner vrijheid, maar bovendien eene versterkte Maaslinie om de schending zijner neutraliteit te voorkomen. Bestaat voor Nederland diezelfde noodzakelijkheid niet? De Duitschers zoeken naar een weg van hunne grenzen naar Parijs; Frankrijk heeft tusschen zijne oostgrens en zijne hoofdstad alle middelen samengebracht, die het heeft kunnen uitdenken om den opmarsch der Deutsche legers te bemoeielijken. De aandacht van Duitschland zal daardoor als vanzelf vallen op eene andere, zeer gunstige operatielijn, die welke van Keulen, door België, naar Parijs voert. Maar in België staat het leger bij de Maas op post, oponthoud kan noodlottig zijn, dat bezwaar moet ontweken worden. Daarvoor bestaat, zonder omweg, gelegenheid door Nederlandsch Limburg, vooral door de lijn Keulen—Maastricht—Hasselt.

Wat zou Duitschland weerhouden zoo te handelen? Ons leger in en bij Holland geconcentreerd, zal wel niet naar het Zuiden gaan om de schending te wreken, als het daar zelfs niet opgesteld wordt om haar te voorkomen. Door geen troepen in Limburg te plaatsen, stelt men Nederland aan de rampen van den oorlog bloot, want het zal eene schending, een honen van zijne vlag toch zeker nog als een *casus belli* beschouwen! Is Holland de borst, Amsterdam het hart van ons verdedigingsstelsel, Limburg is er de Achilleshiel van.

Hoe sterk ons defensief vermogen in Limburg moet wezen, kan ik natuurlijk niet in cijfers uitdrukken, dat eischt diepere studie, maar het moet zoo wezen dat de Duitschers daardoor voldoende oponthoud moeten ondervinden om van de operatielijn door ons land af te zien: de gelden daaraan besteed zullen de beste waarborg zijn voor den vrede, daar zij het meest waarschijnlijke oorlogsgeval afweren.

Dit mag m. i. geen verdedigingsstelsel van ons land uit het oog verliezen.

De heer VAN LEEUWEN: Ik wensch den geachten spreker te vragen, of hij den hoofdinhoud zijner rede aan Generaal den Beer Poortugael heeft medegedeeld, dan wel, of den Generaal

een bijzondere uitnoodiging tot bijwoning van *deze* vergadering is gedaan. Zoo neen, dan zou ik dit zeer betreuren. Immers na elke rede is er gelegenheid tot debat. Maar nu weet ik niet, dat het ooit is voorgekomen dat eerst na eenigen tijd eene critiek wordt uitgesproken over eene rede vroeger voorgedragen. Hierbij komt dat de heden avond geleverde critiek mij voorkomt te zijn uitgesproken op een minder welwillenden toon.

Ik zeg dit nu niet om partij te kiezen voor Generaal den Beer Poortugael, want de Generaal is mij persoonlijk weinig bekend. Maar als antecedent zou ik het niet goed vinden dat na eenigen tijd critiek werd gevoerd over eene vroeger hier gehouden voordracht, vooral niet, omdat eminente personen, zooals Generaal den Beer Poortugael, zich dan allicht zonden laten weerhouden, hier weder eene voordracht te houden, hetgeen zeker zou zijn te betreuren.

De Voorzitter: Door den vorigen spreker is een soort van verwijt tot het Bestuur gericht. Ik wensch omtrent de gemaakte opmerking te zeggen, dat het niet gebruikelijk is om, wanneer er een onderwerp wordt besproken, dat ook vroeger werd behandeld, daarop speciaal den vroegeren spreker attent te maken. De heer den Beer Poortugael is lid der Vereeniging en heeft, evenals ieder ander lid, het convocatiebiljet voor dezen avond ontvangen. Hij kon dus te voren weten welk onderwerp hier behandeld zou worden en wanneer hij het nu noodig of wenschelijk had geacht daarbij tegenwoordig te zijn, dan zou hij zeker hier zijn gekomen. Het gebeurde wel eens dat de discussie over het in eene vergadering besproken onderwerp op een anderen avond plaats had; maar dan was het alleen omdat het voor de discussie te laat was geworden. In zulk een geval werden de personen, die het voornemen hadden aan de discussie deel te nemen, uitgenoodigd op de daarvoor te beleggen vergadering te komen.

Doch wat nu de lezing van dezen avond betreft, de titel van het onderwerp „Onze defensie” is zóó algemeen, dat er ieder werkjaar zeker een of meer voordrachten worden gehouden, die daarmede rechtstreeks of zijdelings in verband staan.

Hadden wij bepaalde uitnoodigingen willen doen, dan hadden wij o. a. ook den heer Snijders moeten uitnoodigen, die op de laatste vergadering te Utrecht ook de defensie heeft besproken.

En wat nu meer bijzonder de rede van den heer Rooseboom betreft, ik heb den geachten spreker veel over Generaal den Beer Poortugael hooren zeggen, maar ik moet verklaren er niet één onhensel woord jegens dien Generaal in gehoord te hebben.

Wanneer men in opinie verschilt, dan wil dit nog niet zeggen, dat men onhensel is en ik herhaal dat ik zulk een minder gepast woord nog voor het eerst van den heer Rooseboom zou moeten hooren. Integendeel werd door hem zeer gerechtvaardigde hulde gebracht aan het talent van Generaal den Beer Poortugael.

Overigens wil ik wel zeggen, dat het Bestuur niet op zich zou kunnen nemen bepaalde uitnoodigingen te richten tot personen, die misschien bij eene te houden rede belang kunnen hebben. Generaal den Beer Poortugael kan zijne redenen er wel voor gehad hebben heden avond niet hier te willen of te kunnen komen. Wie zal dat uitmaken? Men moet toch ook vrij zijn om te komen of weg te blijven.

Ik herhaal dan ook, dat ook in het vervolg het Bestuur dergelijke uitnoodigingen niet zal doen, dan wanneer evenals vroeger, de omstandigheden dit medebrengen, nl. wanneer de discussie tot een nadere vergadering wordt uitgesteld.

De heer VAN LEEUWEN: Het spijt mij zeer, dat mijne opmerking is opgenomen als een verwijt aan het Bestuur.

Mijne bedoeling was alleen te zeggen dat ik het wenschelijk zou achten om, wanneer men een vroegere rede wil critiseeren, alsdan een afschrift of den hoofdinhoud der rede aan den vorigen spreker mede te deelen. Het spijt mij echter, Mijnheer de Voorzitter, in één opzicht met u in opinie te moeten verschillen.

Ik meen namelijk, dat er in de rede van den heer Rooseboom wel degelijk het een en ander was, dat naar critiek zweemt. Ook werd door hem o. a. gezegd, dat hetgeen door den heer den Beer was gesproken, niet dienen kon, om het zelfvertrouwen onder de officieren te behouden. En nu wil ik vragen of,

wat de heer Rooseboom gezegd heeft, dan wel geschikt is om dat zelfvertrouwen te behouden. Al hetgeen toch door hem is bijgebracht omtrent den toestand van ons leger, onze wapening, oefening, verdedigingsmiddelen enz., is toch zeker ook niet geschikt om dat zelfvertrouwen te verhoogen.

Ik herhaal, dat ik volstrekt geen verwijt aan het Bestuur heb willen doen, maar ik blijf er bij, dat ik het beter zou hebben gevonden, wanneer de heer Rooseboom van zijne rede vooraf mededeeling aan den heer den Beer Poortugael had gedaan.

De VOORZITTER: Ik meen dat het wenschelijk is de discussie over dit punt niet verder voort te zetten. Alleen wil ik nog dit opmerken, dat de heer van Leeuwen er den spreker van heden avond een verwijt van maakt, dat hij de rede van den heer den Beer Poortugael critiseerend besproken heeft, terwijl door hem zelve thans op de scherpste manier critiek is geoefend over de voordracht van den heer Rooseboom!

Ik wil daarentegen gaarne verklaren, dat ik met voldoening de patriotische en bemoedigende rede van den spreker heb gehoord en ik hoop zeer dat zij ook buiten den kring van de leden dezer Vereeniging, veel gelezen en behartigd zal worden.

(Toejuichingen).

De heer KOOLEMANS BEYNEN: Naast het vele schoone, dat wij heden avond hebben mogen hooren, waaronder vooral de opwekking voor ons allen, om steeds onder alle omstandigheden onzen plicht te doen, ook dan wanneer wij weten, dat alles niet zoo in orde is als wij het zouden wenschen, trof mij in de lezing een cardinaal punt van verschil tusschen den spreker en mij, waaromtrent ik met bescheidenheid mijn gevoelen wensch kenbaar te maken.

Reeds de heer Nijpels heeft er op gewezen, dat de spreker de defensie eerst een aanvang deed nemen bij de Nieuwe Hollandsche Waterlinie, bij onze versterkingen, alsof die bij onze defensie 't voornaamste element zijn.

Wel heeft de overste Rooseboom een kort woord gewijd aan onze levende strijdkrachten en het uitgesproken, dat daaraan

nog veel ontbreekt, en heeft ook de Generaal den Beer Portugal in zijne lezing verleden jaar over »Onze defensie» gezegd, dat wij moeten hebben een *voldoend* sterke, een *goed geoefende* en een *goed bewapende* macht; maar verder hebben wij over de levende strijdkrachten weinig gehoord, en zoo zou men den indruk verkrijgen alsof bij »Onze defensie» de doode strijdkrachten het hoofdpunt uitmaken.

Ik wil hopen, dat wanneer het onverhoopt tot een oorlog komt, onze versterkingen uitstekend in orde zijn; maar ik hoop, dat dit nog meer het geval zal zijn met betrekking tot het leger, het levende element; en wanneer ik tusschen beide moest kiezen, dan geef ik aan het in orde zijn van de levende strijdkrachten verreweg de voorkeur. (*Toejuichingen*).

Kon nu voor beide tegelijkertijd goed worden gezorgd zonder in te groote kosten te vervallen, dan zou ik zeggen: laat men met de volmaking van beide blijven doorgaan; maar sinds 1874 zijn jaarlijks groote sommen besteed voor onze doode weermiddelen en — stellig ook tengevolge daarvan — dateert onze militiewet nog steeds van 1861 en onze schutterijwet van 1827. Die data zeggen genoeg.

Zijn nu na twintigjarigen arbeid en de groote daaraan bestede geldsommen onze versterkingen in goeden toestand gebracht? Men zou dit mogen verwachten. Maar toen de Nieuwe Hollandsche Waterlinie bijna was afgewerkt, en men haar de sterkste linie in Europa noemde, kwam de uitvinding der brisante projectielen aan het licht en . . . nu hooren we dat alle gemaakte dekkingen onvoldoende zijn en de daarvoor nitgegeven geldsommen als weggeworpen kunnen worden beschouwd. Zooals zij daar ligt — zegt men nu — is die linie niet meer te verdedigen. Nieuwe geldsommen moeten er weer aan worden ten koste gelegd; de overste Scherer noemt in zijne brochure de som van »een millioen gulden, misschien enkele tonnen gouds,” de overste Rooseboom schatte van avond eene som van drie millioen -- de kosten van het nieuw aan te schaffen geschut daaronder begrepen.

Moeten we nu waarlijk zoo op dien weg blijven voortgaan? Moeten waarlijk voor Amsterdam ook weer 41 millioen gulden

worden uitgegeven? Onze afgevaardigde Rutgers van Rozenburg achtte dit volstrekt niet te veel met het oog op de financiële draagkracht van ons volk. Die som kon door eene leening gedeckt worden, in 20 jaar af te betalen, dat was een annuïteit van 2 millioen en 7 ton. Maar wanneer die sommen weer voor onze doode strijdkrachten moeten worden uitgegeven, dan kunnen we er wel verzekerd van wezen, dat het weer ten koste zal zijn van de levende. Ik geloof dat de Nieuwe Hollandsche Waterlinie -- zooals zij daar nu ligt -- wel degelijk te verdedigen is: ik zou zelfs verder willen gaan en zeggen, dat zij te verdedigen is, al hadden wij daar slechts flinke veldwerken, mits . . . dat we konden beschikken over een voldoende sterke, goed geoefende en goed bewapende legermacht.

Het schijnt -- maar de laatste jaren te rekenen -- dat de begroting van Oorlog niet hooger mag worden opgevoerd dan 22 millioen en die van Marine tot 14 à 15 millioen, dat is ook waarlijk al een zeer aanzienlijk bedrag. Blijven we nu op den 20 achtereenvolgende jaren lang gevolgdten weg voortgaan en jaarlijks $1\frac{1}{2}$ à 2 millioen voor de vestingwerken uitgeven, dan zijn we na nog 20 jaar weer even ver. De doode weermiddelen zijn dan weer verouderd en de levende niets verbeterd, misschien slechter geworden.

Ik zou aan den overste Rooseboom -- die toch mede heden avond den min gunstigen toestand, waarin het leger verkeert, heeft erkend -- wel willen vragen: indien we eens jaarlijks de 2 millioen 7 ton, waarvan de heer Rutgers gewaagde, konden krijgen en u de keuze gelaten werd, waarvoor zoudt gij die dan liever besteden, voor de doode of voor de levende strijdkrachten? Ik zou meenen, dat ze voor de laatste moesten dienen.

In de vorige vergadering te Utrecht heb ik het ook gezegd, maar ik meen het hier nog wel te mogen herhalen: ik geloof werkelijk, dat we op den verkeerden weg zijn. Voor de levende strijdkrachten schijnt geen geld te kunnen gevonden worden, zoolang we maar steeds doorgaan met millioenen op millioenen uit te geven voor de doode weermiddelen.

De heer ROOSEBOOM: De heer Nijpels heeft een onderwerp

nangeroerd, dat zeker nauw raakt aan de defensie en dus ongetwijfeld ook hier ter sprake gebracht kan worden. Toch was het heden avond mijne bedoeling niet te spreken over de handhaving onzer neutraliteit. Ook is het er verre vandaan, dat ik de geheele defensie ter sprake gebracht zou hebben. Zoo heb ik bijv. niets gezegd over verschillende positiën; zelfs niets over de Stelling van Amsterdam. In het begin van den avond heb ik de reden vermeld, waarom mijn onderwerp gedurende de bewerking zich herhaaldelijk wijzigde en zoo erken ik gaarne, dat ten slotte het door mij vermelde onderwerp *„de defensie”* te ruim was voor hetgeen ik te berde heb gebracht. Toch zou het mij moeielijk gevallen zijn, om een anderen beteren titel te vinden voor hetgeen ik hier heden avond heb gezegd.

Wat nu speciaal de opmerking van den heer Nijpels betreft, geloof ik niet, dat er thans voldoende tijd is om in bespiegelingen te treden omtrent hetgeen ons ten opzichte eener eventueele handhaving onzer neutraliteit in Limburg te doen staat; zoowel met betrekking tot de opstelling van ons veldleger als tot den eventueelen bouw van een of meer forten in Limburg, in aansluiting aan de Belgische Maasforten. De quaestie of het al dan niet wenschelijk zou zijn bijv. een fort nabij de spoorwegbrug te Maastricht te bouwen is zeker der overdenking waard; ik kan den heer Nijpels verzekeren, dat die quaestie ruim en breed is besproken ook in eene vergadering, waar ik tegenwoordig was. Zooals ik zeide, geloof ik echter dat die quaestie geen rechtstreeksch verband houdt met het heden avond alhier door mij gesprokene en dat het thans niet de juiste tijd is, om daarover een debat te voeren; de geachte spreker houdt mij daarom ten goede, dat ik zijne opmerking niet nader beantwoord.

Wat den heer van Leeuwen gezegd heeft, heeft mij eenigszins leed gedaan; hij versta mij wel, niet het feit dat hij dit gezegd heeft, maar dit, dat hij in het door mij gesprokene iets onwelwillends tegenover den Generaal den Beer Poortugaël zag, want dit lag geheel buiten mijne bedoeling. Ik ken den heer den Beer Poortugaël sedert lang; toen ik den cursus aan de toenmalige Stafschool volgde, was hij mijn zeer gewaardeerde leeraar in de

strategie en krijgsgeschiedenis en wanneer de heer van Leeuwen de verhouding kende, die sinds die dagen tusschen den heer den Beer Poortugael en mij heeft bestaan, dan zou hij zeker niet aan iets onwelwillends van mijne zijde denken. Ik hoop dan ook dat de andere leden dezer vergadering niet dien indruk hebben verkregen.

Wellicht heeft de heer van Leeuwen bij zijne opmerking het oog op hetgeen ik gezegd heb naar aanleiding van hetgeen door den Generaal den Beer Poortugael was aangevoerd omtrent de uitwerking van granaten met brisante springmiddelen en omtrent de vuuruitwerking op de Fransche troepen, die na den slag bij Sedan in die vesting hunne toevlucht zochten. Is dit zoo, dan moet ik toch opmerken, wat het eerste punt betreft, dat al twijfel ik niet, of de Generaal den Beer Poortugael zal de opgave van die uitwerking wel hier of daar aldus gevonden hebben, men toch, zooals ik straks reeds zeide, uiterst voorzichtig moet zijn met die opgaven alleen op goed vertrouwen als waar aan te nemen, terwijl wat het tweede punt betreft, ik alleen heb gezegd, dat ik mij moeielijk kan voorstellen hoe een zoo scherpzinnig krijgsgeschiedkundige als de heer den Beer Poortugael zulk eene vergelijking tusschen Naarden en Sedan kon maken, daar de omstandigheden zoo geheel verschillend zijn. Ik zal geen woord veranderen van hetgeen ik gezegd heb, en ik twijfel niet of de heer van Leeuwen, als hij zich de moeite geeft, dit gedeelte in het verslag nog eens na te lezen, zal wel willen erkennen, dat er voor zijne opmerking geen voldoende grond was.

»Maar,» zoo zegt de heer van Leeuwen, »terwijl gij den Generaal den Beer Poortugael verwijt de zaken te ongunstig voor te stellen, hebt gij zelf in het eerste gedeelte uwer voordracht niets anders gedaan, dan ons op de gebreken in ons krijgswezen te wijzen.» Volkomen juist zou de opmerking wezen, indien de heer van Leeuwen kon aantoonen op welk punt ik de zaken te ongunstig heb voorgesteld, maar ik geloof niet dit slechts op een enkel punt gedaan te hebben. Mocht dit wel het geval zijn, dan erken ik gaarne, dat ik daarin verkeerd gehandeld zou hebben, maar ik ben mij daarvan niet bewust.

Zeker is het ook mijn doel niet geweest de zaken te verbloemen, daar ik juist meen, dat wij ze goed onder de oogen moeten zien, maar ik wensch mij steeds te houden buiten eenige overdrijving.

Ook ik had den Generaal den Beer Poortugael gaarne heden avond hier gezien. En wat nu betreft de mededeeling aan den Generaal dat het mijn voornemen was heden avond het een en ander naar aanleiding zijner voordracht te zeggen; eerlijk gezegd, kwam dit mij tegenover iemand van de positie van den Generaal den Beer Poortugael eenigszins arrogant voor. Iets anders ware het geweest, indien ik mij had voorgesteld zijne rede op den voet te volgen, bijv. op de wijze zooals in de zoo juist uitgekomen brochure van den Overste Scherer is geschied.

Maar al doet men zulk eene mededeeling niet, dan moet toch dunkt mij de bevoegdheid van een ieder om critiek nit te oefenen over hetgeen hier gezegd wordt, onbetwist zijn; door de opneming in het verslag is het publiek terrein geworden. Ik erken dan ook gaarne de bevoegdheid van een ieder om een volgenden keer critiek nit te oefenen over hetgeen ik hier heden avond gesproken heb. (*Toejuichingen*).

En nu een woord aan den heer Koolemans Beynen, dien wakkeren strijder voor onze levende strijdkrachten. Ik erken gaarne met hem, meer te hechten aan de levende dan aan de doode strijdkrachten; doch het gaat niet aan daarom te eischen, dat ieder hier altijd zou spreken over de levende strijdkrachten; alles op zijn tijd en nu was het mijn doel niet heden avond de levende strijdkrachten te behandelen.

De heer Koolemans Beynen stelt mij de vraag of ik, als ik jaarlijks over *twee* millioen gulden meer te beschikken had, die niet liever zou willen besteden aan de levende dan aan de doode strijdkrachten. In antwoord daarop stel ik op den voorgrond, dat m. i. een betere regeling onzer levende strijdkrachten dringend noodig is en de daarvoor noodige gelden beschikbaar *moeten* worden gesteld, zoo noodig ook ten koste van verderen vestingbouw; maar als men vraagt of het wenschelijker ware geweest de uitgaven, die thans voor de uitvoering van de vestingwet zijn gedaan, alleen te besteden aan de levende strijdkrach-

ten in plaats van aan de doode, dan moet ik dat betwijfelen.

Aannemende, dat de gelden, die op de begrooting voor 1894 zijn aangevraagd ter uitvoering van de vestingwet worden toegestaan door de Eerste Kamer, waaromtrent wel geen twijfel schijnt te bestaan en dat die aangevraagde gelden verwerkt worden, zal van 1 Januari 1875 tot 31 December 1894, dus in een tijdsverloop van 20 jaar ongeveer 37.5 millioen gouden voor de vestingwet zijn uitgegeven, dus gemiddeld $18\frac{3}{4}$ ton gouds 's jaars.

De heer KOOLEMANS BEYNEN: Behalve het geschut voor de forten.

De heer ROOSEBOOM: Men kan zich toch niet alleen met vnisten verdedigen; geschut zal er altijd noodig zijn. Gaan wij nu na hoeveel sterker ons leger zou wezen indien dat bedrag van $18\frac{3}{4}$ ton gouds jaarlijks op de bestaande wijze aan de levende strijdkrachten ware besteed.

Op grond van de begrooting voor het jaar 1890 heb ik eens eene berekening gemaakt van de kosten der verschillende wapensoorten. Het resultaat daarvan was, dat een regiment infanterie van vijf bataljons 's jaars kost ongeveer f 625.000; een regiment veldartillerie van 6 batterijen ongeveer f 530.000; een eskadron huzaren ongeveer f 128.000. In het oog moet worden gehouden dat daarin niet *alle* uitgaven zijn begrepen, bijv. niet die voor den genceeskundigen dienst, voor opleiding tot officier, voor de verschillende artillerie-inrichtingen, enz., al welke uitgaven ten behoeve van het geheele leger worden gedaan en dus bij uitbreiding van het leger ook zullen vermeerderen.

Hadden wij dus de gelden, aan de uitvoering der vestingwet besteed, voor de levende strijdkrachten uitgegeven, dan zonde ons leger ongeveer 10 bataljons infanterie, 6 batterijen veldartillerie en 1 eskadron huzaren sterker zijn dan nu, welke versterking ongetwijfeld niet zonder belang is, maar wat zouden wij dan missen?

Niet alleen de verschillende verdedigingswerken aan de landzijde met hunne talrijke gebouwen, die, zij mogen ook geene volledige dekking geven tegen alle soorten van projectielen, toch geene geringe waarde hebben, maar ook zouden de inundatie-

middelen zeer veel te wenschen overlaten. Wanneer men weet hoeveel dijken en kaden vroeger moesten doorgegraven worden, dan kan men wel zeggen, dat bij een snellen aanval des vijands wij veelal zonder inundatie zouden staan; wij zouden dan ook hebben geene kustforten, dus open toegang tot het Noordzeekanaal en den Rotterdamschen Waterweg, geen fort op de Harsens ter verdediging van de reede van Texel, geen fort op het Pampus, dus geene dekking tegen bombardement van Amsterdam aan de Zuiderzezijde, enz.

En of nu in het gemis van dat alles voorzien zou worden door 10 bataljons, 6 batterijen en 1 eskadron *meer*, meen ik te moeten betwijfelen.

Men moet de levende strijdkrachten niet tegenover de doode plaatsen; wij hebben beide noodig en de verdeeling der beschikbare gelden daarover moet op de doelmatigste wijze geschieden.

Bovendien moet niet uit het oog worden verloren, dat die vermeerdering van legersterkte niet alleen *uitgaven* noodig maakt, maar ook eene grootere jaarlijksche lichting: ongeveer 2000 miliciens zouden jaarlijks meer gelicht moeten zijn. En nu zijn het juist de persoonlijke diensten, die bij onze natie nog veel moeilijker verkregen worden dan de geldelijke offers. Men heeft het nog gezien bij de behandeling van de wet-Bergansius: hoewel de invoering dier wet jaarlijks ongeveer twee millioen meer zou kosten, lag daarin niet het grootste bezwaar, maar wel in het grootere jaarlijksche contingent en bij velen in den persoonlijken dienstplicht.

De heer KOOLEMANS BEYNEN: Nog een enkel woord. Ik heb niets gezegd tegen de uitgaven, die van 1874 af tot nu toe voor ons vestingstelsel zijn uitgegeven. Mijne tot den Overste Rooseboom gerichte vraag was: moeten we *nu*, na de opgedane ondervinding, nadat zoovele millioenen verwerkt zijn, weer nieuwe uitgaven voor de Nieuwe Hollandsche Waterlinie gaan doen en weer 41 millioen voor Amsterdam gaan verwerken, of zouden die gelden niet nuttiger besteed worden, indien ze werden aangewend voor de verbetering der levende strijdkrachten?

Ik geloof ook wel, dat vermeerdering van persoonlijke aan

de bevolking op te leggen lasten bij onze Volksvertegenwoordiging veel gewicht in de schaal legt, en ook daarom bezwaar gemaakt is tegen eene uitbreiding van het leger; maar ik geloof tevens, dat de financiële bezwaren ook zwaar wegen, en de kans op het verkrijgen eener uitbreiding en verbetering grooter zou worden, indien men nu wat minder ging vragen voor de versterkingen, en de daardoor uitgewonnen gelden ten goede konden komen aan de levende strijdkrachten.

De Voorzitter: Ik geloof dat wij thans zijn aan het einde onzer werkzaamheden van heden avond, en dan moet ik zeggen, dat ik niet weet wat meer te bewonderen: de boeiende en aangename voordracht van den heer Rooseboom, waarnit wij weder veel geleerd hebben, dan wel de humane wijze — den spreker overigens eigen — waarop hij zijne bestrijders heeft beantwoord en waarbij hij o. a. den heer van Leenwen overtuigd heeft dat hij volstrekt geenerlei kwade bedoeling had in zijne bespreking der rede van den heer den Beer Poortugaal. Hierbij wil ik nog alleen dit voegen, dat de heer van Leenwen en zeker ook het geheele auditorium het met mij zal toestemmen, dat wij hier zijn juist om critiek en discussie te voeren, natuurlijk binnen de behoorlijke grenzen van eerbied voor de gestelde autoriteiten en zonder persoonlijkheden.

Het geldt toch ook hier: *du choc des opinions jaillit la vérité*. En ook daarom was deze avond zeker weder bijzonder nuttig.

Uit naam van allen breng ik dank aan den heer Rooseboom voor het gesprokene, alsmede aan al de heeren, die deel hebben genomen aan het debat.

En hiermede sluit ik deze vergadering.

De Secretaris,

G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.